

"Methode SOEMO ASSProof?"

Naam: Jolieke Bolder

Studentnummer: 2135220

Opleiding: Master Special Educational Needs (M SEN)

Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: ZOD2 Lelystad

Begeleid door: Marijke Reith

Maand, jaar: september 2009 - juni 2010

"Methode SOEMO ASSProof?"

Naam: Jolieke Bolder

Studentnummer: 2135220

Opleiding: Master Special Educational Needs (M SEN)
Fontys Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Leerroute: ZOD2 Lelystad

Begeleid door: Marijke Reith

Maand, jaar: september 2009 - juni 2010

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
Samenvatting.....	5
Introductie.....	7
Hoofdstuk 1: Aanleiding en onderzoeksvraag	10
1.1 De aanleiding van mijn onderzoek	10
1.2 Het doel in mijn onderzoek.....	12
1.3 Het doel van mijn onderzoek	13
1.4 Mijn onderzoeksvraag	14
Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing	15
2.1 Wat wordt er verstaan onder sociale vaardigheden?	15
2.2 Hoe leren leerlingen met ASS?	16
2.3 Op welke manier leren leerlingen met ASS sociale vaardigheden?	18
2.4 Waaraan moet een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS voldoen?.....	20
2.5 Wat de theoretische onderbouwing heeft opgeleverd voor mijn onderzoek	22
2.6 Wat er al bekend is over mijn onderzoeksvraag	23
Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie.....	24
3.1 De onderzoeksvorm die van toepassing is op mijn onderzoek.....	24
3.2 Van onderzoeksvraag tot instrumenten	25
3.2.1 Observatie.....	26
3.2.2 Vragenlijst	27
3.2.3 Checklist	28
3.3 De kwaliteit van mijn onderzoek	29
3.4 Triangulatie en ethiek in mijn onderzoek	30

Hoofdstuk 4: Dataverzameling.....	31
4.1 Deelvraag 1	31
4.2 Deelvraag 2	35
4.3 Deelvraag 3	40
4.4 De verbanden tussen de drie deelvragen.....	44
Hoofdstuk 5: Data-analyse	45
5.1 Deelvraag 1	45
5.2 Deelvraag 2	46
5.3 Deelvraag 3	47
5.4 Onderzoeksvraag	48
5.5 Conclusies.....	49
5.6 Aanbevelingen.....	50
Hoofdstuk 6: Evaluatie onderzoek	52
6.1 Het product.....	52
6.2 Het proces	53
Nawoord	55
Literatuurlijst	57
Bijlagen.....	59
Bijlage I: Observatieformulier	60
Bijlage II: Vragenlijst.....	61
Bijlage III: Checklist.....	66
Bijlage IV: Observatieverslag	68
Bijlage V: De verkregen antwoorden op de vragen uit de vragenlijst	70
Bijlage VI: De score van elke methode per aandachtspunt uit de checklist.....	76

Samenvatting

In mijn werk als leerkracht van de Catamaran, een lesplaats voor Cluster IV leerlingen op een speciale basisschool, heb ik gemerkt dat leerlingen met een Cluster IV indicatie over het algemeen moeite hebben met sociale vaardigheden. Zeker de leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis). De Cluster IV leerlingen krijgen dan ook extra lessen sociale vaardigheden aangeboden. Door middel van een ontwerpgericht onderzoek, waarvan alleen de eerste twee fasen worden doorlopen, probleemanalyse en ontwerp, heb ik de volgende onderzoeksvraag onderzocht:

"Op welke manier en met welke methode kan ik de methode SOEMO aanvullen, zodat de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran beter aansluiten bij leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)?"

Na een grondige literatuurstudie heb ik de praktijk onderzocht. Ik heb hierbij de medewerking gevraagd van de orthopedagoog van de Catamaran en van een aantal leerkrachten uit het primair onderwijs. Verder heb ik twee critical friends gevraagd mij te ondersteunen. Eén iemand vanuit het onderwijs en één iemand van buiten het onderwijs. Ik heb hiervoor gekozen, omdat ik het belangrijk vind dat mijn onderzoek zowel voor mensen binnen als voor mensen buiten het onderwijs leesbaar is.

Het onderzoek beschrijft tevens de onderzoeksmethodologie. Ik heb gebruik gemaakt van drie onderzoeksinstrumenten, namelijk: een observatie, een vragenlijst en een checklist. Uit de literatuurstudie kwamen een aantal aandachtspunten naar voren waaraan een les sociale vaardigheden moet voldoen aan leerlingen met ASS. Deze aandachtspunten komen in elk onderzoeksinstrument terug. Met de observatie heb ik de beginsituatie vastgelegd van hoe een les sociale vaardigheden in de Catamaran wordt gegeven aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO. Vervolgens heb ik een aantal leerkrachten een vragenlijst laten invullen. Hierdoor kwam ik te weten hoe andere leerkrachten sociale vaardigheidslessen geven aan leerlingen met ASS en welke methoden zij hierbij gebruiken. Deze methoden heb ik nader onderzocht door ze te bekijken met behulp van een checklist.

Na de presentatie van de verzamelde data heb ik een analyse van deze data gegeven. Met mijn onderzoek heb ik geconstateerd dat de methode SOEMO, vergeleken met de andere onderzochte methoden, gemiddeld wel ASSProof is, maar dat er best een aantal verbeterpunten zijn! De methode SOEMO voldoet voor de helft van de aandachtspunten waaraan een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS zou moeten voldoen. Verder heb ik geconstateerd dat alle leerkrachten hun lessen sociale vaardigheden aan de hand van een stappenplan geven.

Ik geef twee soorten aanbevelingen. De eerste soort aanbevelingen zijn aanbevelingen voor leerkrachten om hun methode sociale vaardigheden meer ASSProof te maken. Dit is mogelijk door zoveel mogelijk aandachtspunten toe te passen in de lessen sociale vaardigheden. Verder is het aan te raden aan de hand van een stappenplan te werken. Ook is het belangrijk om met behulp van de aandachtspunten te bekijken hoe ASSProof de methode is die je gebruikt.

De tweede soort aanbevelingen zijn specifiek gericht op mijn onderzoeksvraag. De methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden blijkt van de onderzochte methoden het meest werkbaar en aanvullend te zijn bij de methode SOEMO en sluit het beste aan bij leerlingen met ASS. Verder is het belangrijk om de laatste twee fasen, beproeving en kennisconstructie, te doorlopen om de onderzoekscyclus te voltooien. De lessen sociale vaardigheden in de Catamaran zullen dan veel meer ASSProof zijn.

Doordat er twee soorten aanbevelingen door mijn ontwerpgericht onderzoek zijn geformuleerd, vind ik het onderzoek niet alleen waardevol voor mij, maar ook voor andere leerkrachten die werken met leerlingen met ASS.

Het opzetten en uitvoeren van dit onderzoek heeft mijn professionele houding zeker verbeterd en aangescherpt. Kortom: ik heb er veel van geleerd!

Introductie

Mijn naam is Jolieke Bolder. Ik ben dertig jaar en ik werk sinds maart 2003 in het onderwijs. Tot augustus 2008 ben ik werkzaam geweest in het Cluster III onderwijs als onderwijsassistent in de provincie Gelderland. Ik heb zowel op het SO (speciaal onderwijs) als op het VSO (voortgezet speciaal onderwijs) gewerkt. In het begin deed ik (langdurige) ziektevervanging en later kreeg ik vaste klassen.

In september 2005 ben ik naast mijn baan gestart met de Pabo. Deze driejarige Hbo-opleiding werd mij aangeboden via mijn werkgever. We kregen les op locatie en dit sprak mij erg aan. Ik heb dan ook met veel plezier deze opleiding gevolgd. In juli 2008 heb ik de Pabo afgerond en was ik de trotse bezitster van mijn Pabo diploma. Als ik nu terugkijk was deze tijd erg leerzaam en ben ik tijdens de Pabo een stuk zekerder geworden over mijn eigen kunnen.

In augustus 2008 heb ik de overstap naar het Cluster IV onderwijs gemaakt. Ik was inmiddels verhuisd naar Flevoland en ik was wel toe aan een nieuwe uitdaging. Ik viel gelijk met mijn neus in de boter! Ik mocht meewerken aan het opzetten van een lesplaats voor leerlingen met een Cluster IV indicatie op een speciale basisschool. De lesplaats heet de Catamaran en is gevestigd op De Driemaster te Dronten. Het onderwijsteam van de Catamaran bestaat uit een leerkracht (fulltime), een leraarondersteuner (fulltime) en een orthopedagoog (één dag per week). Ik ben gestart als leraarondersteuner en ik ben inmiddels doorgegroeid naar de functie van leerkracht. De doelstelling van de Catamaran is de leerlingen zoveel mogelijk thuis nabij en zo regulier mogelijk onderwijs te geven. Er vindt zoveel als mogelijk integratie plaats met de leerlingen van de speciale basisschool. In de Catamaran zitten leerlingen met een Cluster IV indicatie tussen de vier en de twaalf jaar oud. Deze leerlingen hebben internaliserende gedragsproblemen en vinden aansluiting bij de speciale basisonderwijsleerlingen van De Driemaster. De leerlingen volgen de lessen bij leeftijdgenoten in de klas. Mijn taak is de leerlingen begeleiding op maat aan te bieden.

Ik vind het een baan met veel uitdaging. In het onderwijs geldt dat geen enkele dag hetzelfde is. Dit gaat zeker op voor een leerkracht van de Catamaran. Ik heb het dan ook erg naar mijn zin in mijn huidige functie en ik geniet elke dag. De basis voor een goede lesplaats is inmiddels gelegd. Nu is het de kunst om de lesplaats te professionaliseren, zodat deze nog beter aansluit bij de behoefte van onze leerlingen.

Toen ik gestart ben op de Catamaran ben ik gelijktijdig begonnen met de Master SEN. Deze opleiding bood mijn werkgever mij aan. Ik wil namelijk graag in het speciaal onderwijs blijven werken. Om als leerkracht in het speciaal onderwijs te kunnen werken vragen de meeste werkgevers om een bevoegdheid hiervoor of dat je bereid bent deze bevoegdheid te halen. Ik heb deze studie dan ook met beide handen aangegrepen. Ik zat nog in het studieritme van mijn Pabo opleiding en ik weet dat het voor het uitoefenen van dit beroep belangrijk is om je blijvend te scholen. Inmiddels is het einde van de studie in zicht. Ongetwijfeld zullen er zich in de toekomst weer nieuwe interessante studies aandienen, waarmee ik mijn beroepskwaliteit kan verbreden en mijn inzicht kan verbeteren.

Als afsluiting van de Master SEN wordt er van mij verwacht dat ik een onderzoek doe. Hiermee toon ik aan dat ik het Master niveau aan kan, dat ik in staat ben mijn professionele handelen te verbeteren en mijn Master SEN diploma waard ben. Mijn onderzoek voer ik uit op de Catamaran en op verschillende scholen voor primair onderwijs. Ik vraag hierbij de medewerking van de orthopedagoog van de Catamaran en van een aantal leerkrachten die werkzaam zijn in het primair onderwijs. Verder heb ik een aantal keren intervisiebijeenkomsten met vier medestudenten/ critical friends en een docente. Zij zal mijn onderzoek gaan beoordelen. Ook heb ik twee mensen gevraagd mijn onderzoek kritisch te bekijken. Eén iemand uit het werkveld en één iemand van buiten het onderwijs. Hiervoor heb ik bewust gekozen, omdat ik het belangrijk vind dat mijn onderzoek ook voor mensen buiten het onderwijs leesbaar is. Ik ben uiteindelijk verantwoordelijk voor het onderzoek en ik schrijf het verslag.

Zoals ik al aangaf is de Catamaran nog volop in ontwikkeling. Eén van mijn taken is de Catamaranleerlingen lessen sociale vaardigheden te geven. In mijn werk heb ik

gemerkt dat leerlingen met een Cluster IV indicatie over het algemeen moeite hebben met sociale vaardigheden. Met name de leerlingen met ASS. Dit is dan ook de reden dat ik in de Catamaran extra lessen sociale vaardigheden aan leerlingen geef. Toen de Catamaran startte was er geen methode sociale vaardigheden aanwezig. Mijn collega's en ik zijn op zoek gegaan naar een passende en werkbare methode om sociale vaardigheden aan te leren. We hebben een heel aantal methoden bekeken. Ook zijn we op een andere lesplaats voor leerlingen met een Cluster IV indicatie gaan kijken. Hier maakt men gebruik van de methode "SOEMO". Dit staat voor SOciaal EMotionele Ontwikkeling. Deze methode bevat hen erg goed. Uiteindelijk hebben wij gekozen voor de methode "SOEMO". Deze methode leek ons het meest geschikt voor onze leerlingen en is makkelijk aan te passen aan de individuele behoeften van onze leerlingen. Dit sluit mooi aan bij mijn taak om leerlingen op maat te begeleiden. Al werkende met deze methode kwam ik er echter achter dat de methode onderwerpen ten aanzien van de sociaal-emotionele ontwikkeling nogal summier behandelt, waardoor deze niet voldoende aansluiten bij leerlingen met ASS. Dit leek mij een goede reden voor een onderzoek!

Ik hoop dat ik middels mijn onderzoek de sociale vaardigheidslessen die ik geef in de Catamaran beter kan laten aansluiten bij de behoeften/ hulpvragen van leerlingen met ASS. Hierdoor kunnen deze een meerwaarde bieden voor de leerlingen met ASS, waardoor zij naar verwachting beter in hun sociale context kunnen functioneren. De uitkomst van mijn onderzoek zal in ieder geval bijdragen aan een verbetering van de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran. Dit leidt weer tot professionalisering van de lesplaats de Catamaran.

Naast mijn werk en studie is scouting een grote hobby van mij. Een veel gebruikte term binnen scouting is ScoutProof. Ik dacht hier kan ik wel wat meedoen in mijn onderzoek, vandaar de titel "Methode SOEMO ASSProof?". Een toepasselijker titel bestaat toch niet?

Hoofdstuk 1: Aanleiding en onderzoeksvraag

In dit hoofdstuk geef ik een beschrijving van de aanleiding van mijn onderzoek, het doel in en van mijn onderzoek. Tot slot beschrijf ik mijn onderzoeksvraag met de daarbij behorende deelvragen.

1.1 De aanleiding van mijn onderzoek

In mijn introductie heb ik al enigszins aangegeven wat de aanleiding is van mijn onderzoek. De lesplaats de Catamaran waar ik werk draait nu bijna twee jaar. De basis is gelegd en ik wil graag bijdragen aan het professionaliseren van de Catamaran. Toen ik hoorde dat we voor de Master SEN een onderzoek moesten gaan doen was voor mij het onderwerp al snel bepaald. Ik wil de sociale vaardigheidslessen die ik geef in de Catamaran verbeteren of beter gezegd professionaliseren. Deze sociale vaardigheidslessen zijn extra lessen die de Cluster IV leerlingen samen met een aantal leerlingen van de speciale basisschool aangeboden krijgen in de Catamaran met behulp van de methode "SOEMO". Met de sociale vaardigheidslessen in de Catamaran zijn mijn collega en ik begonnen, omdat leerlingen met een Cluster IV indicatie over het algemeen moeite hebben met sociale vaardigheden. We wilden de Catamaranleerlingen graag wat extra's aanbieden bovenop het reguliere lesstofaanbod van De Driemaster. De keuze om iedere Catamaranleerling in ieder geval extra sociale vaardigheidslessen aan te bieden was snel gemaakt. Ik geef deze sociale vaardigheidslessen aan kleine groepjes leerlingen in dezelfde leeftijdscategorie en met ongeveer dezelfde problematiek. In zo'n groepje zitten zowel leerlingen van de Driemaster als Catamaranleerlingen. Er wordt in de lessen geen onderscheid gemaakt tussen een Driemasterleerling of een Catamaranleerling. De leerlingen van de speciale basisschool De Driemaster die deelnemen aan deze lessen zijn in overleg met de leerkrachten geselecteerd.

Het aanbieden van sociale vaardigheidslessen bleek makkelijker gezegd dan gedaan. Na uitgebreid onderzoek hebben mijn collega en ik gekozen voor de methode "SOEMO". De handleiding van deze methode belooft de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen in het (speciaal) basisonderwijs preventief te stimuleren.

Ook kunnen de verschillende kaarten los van elkaar worden gebruikt. De volgorde kan je zelf bepalen, zodat de kaarten aansluiten bij de leerlingen.¹ Vooral dit laatste sprak mij erg aan. In de Catamaran willen wij de leerlingen graag onderwijs op maat aanbieden. Aan het begin van het schooljaar heb ik samen met de orthopedagoog bekeken welke Catamaranleerlingen er in een SOEMOgroep bij elkaar zouden kunnen. De criteria die we hiervoor hebben gehanteerd zijn ten eerste of de leerlingen bij elkaar in dezelfde klas zitten. Het tweede criterium was of de leerlingen ongeveer dezelfde problematiek hebben. Daarna hebben we gekeken welke Driemasterleerlingen er aansluiting zouden vinden bij de verschillende groepjes. Ook hebben we een planning gemaakt welke kaarten ik in welke SOEMOgroep zou gaan behandelen. Daarna heb ik een planning gemaakt voor de lessen en de lesinhoud. En deze lessen ben ik gaan geven.

Na bijna één jaar gewerkt te hebben met "SOEMO" blijkt deze methode in de praktijk helaas niet helemaal ASSProof te zijn. In mijn onderzoek wil ik mij dan ook specifiek richten op leerlingen met ASS. Hier heb ik drie redenen voor. De eerste reden is dat de meerderheid van de Catamaranleerlingen ASS heeft. De tweede reden is dat ik me graag verder wil verdiepen in ASS. De laatste en derde reden is dat ik in vorige modules heb geleerd dat de aanpak van ASS leerlingen ook goed toe te passen is op leerlingen met een andere stoornis.

Kort gezegd wil ik gaan onderzoeken hoe ik de sociale vaardigheidslessen in de Catamaran, die gegeven worden met behulp van de methode SOEMO, beter kan laten aansluiten bij leerlingen met ASS. Het duurde even voordat ik een goede onderzoeksvraag op papier had. Ik wist precies wat ik wilde gaan onderzoeken, maar tijdens de intervisiebijeenkomsten werd ik steeds op het verkeerde been gezet. Na iedere intervisiebijeenkomst had ik inderdaad een duidelijke onderzoeksvraag op papier, maar deze was ineens niet meer mijn onderzoeksvraag. Best frustrerend moet ik zeggen! Vooral omdat ik voor mijn onderzoek op de Pabo al vrij snel een goede onderzoeksvraag had geformuleerd. Gelukkig ben ik uiteindelijk tot een goede en heldere onderzoeksvraag gekomen waar ik voor de volle 100 procent achter sta!

¹ Jong, W. de. (2004). *SOEMOkaarten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling normen en waarden*. Leeuwarden: Uitgeverij Eduforce.

1.2 Het doel in mijn onderzoek

Met het doel in het onderzoek wordt de opbrengst van het onderzoek bedoeld.²

Als mijn onderzoek klaar is dan wil ik het volgende hebben bereikt:

- Ik weet op welke manier leerlingen met ASS sociale vaardigheden leren.
- Ik weet welke methoden passend en werkbaar zijn bij het aanleren van sociale vaardigheden bij leerlingen met ASS.
- Ik kom met een voorstel voor een verbeterde aanpak van de sociale vaardigheidslessen aan leerlingen met ASS in de Catamaran met de methode SOEMO als basis.

² Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

1.3 Het doel van mijn onderzoek

Met het doel van het onderzoek wordt aangegeven waarom je het onderzoek doet en waar je uiteindelijk naar toe wilt.³

Ik doe dit onderzoek, omdat ik wil weten op welke manier je sociale vaardigheden aanleert aan leerlingen met ASS. Ik zou graag willen dat mijn voorstel voor een verbeterde aanpak van de sociale vaardigheidslessen in de Catamaran kan worden uitgevoerd. Bovendien hoop ik dat leerlingen met ASS door deze verbeterde aanpak sociaal vaardiger zullen worden.

³ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

1.4 Mijn onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag is de kernachtige en overkoepelende verwoording van de vraag waar het onderzoek antwoord op wil geven.⁴ Mijn onderzoeksvraag luidt:

"Op welke manier en met welke methode kan ik de methode SOEMO aanvullen, zodat de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran beter aansluiten bij leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)?"

Ik heb mijn onderzoeksvraag uitgesplitst in een aantal deelvragen. De deelvragen zijn concreet en geven handvatten bij het verzamelen van gegevens. Ze helpen mij dus bij het uitvoeren van mijn onderzoek.⁵

Mijn deelvragen bij mijn onderzoeksvraag zijn:

1. Hoe ziet een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO er in de Catamaran aan het begin van dit onderzoek uit?
2. Van welke methoden maken leerkrachten op andere scholen gebruik bij het aanleren van sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS?
3. Welke methoden zijn werkbaar en aanvullend bij de methode SOEMO en sluiten aan bij leerlingen met ASS?

^{4, 5} Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing

Voor de theoretische onderbouwing van mijn onderzoek heb ik de literatuur bestudeerd aan de hand van vier vragen. In dit hoofdstuk geef ik hier antwoord op. De geraadpleegde literatuur staat vermeld in de literatuurlijst. Vervolgens beschrijf ik wat deze theoretische onderbouwing voor mijn onderzoek betekent en wat er al bekend is over dit onderwerp.

2.1 Wat wordt er verstaan onder sociale vaardigheden?

Onder sociale vaardigheden wordt verstaan: het in de praktijk kunnen omgaan met jezelf en de ander. Sociale vaardigheden vallen onder de sociaal-emotionele competentie. Dit is het vermogen om op een adequate manier om te gaan met jezelf, met anderen en met de wereld om je heen. Als je sociaal-emotioneel competent bent, kan je relaties aangaan en onderhouden. Ook kan je jezelf verenigen met de algemeen geldende normen en waarden. Het houdt dus meer in dan vaardigheden en houdingen onder de knie hebben. Om sociaal-emotioneel competent te kunnen zijn, moet je namelijk kennis en inzicht verwerven in sociaal-emotionele woorden en begrippen die gericht zijn op jezelf, de ander en op de relatie daartussen.⁶

⁶ Jong, W. de. (2004). *SOEMOkaarten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling (normen en waarden)*. Leeuwarden: Uitgeverij Eduforce.

2.2 Hoe leren leerlingen met ASS?

Iedere leerling is uniek, heeft een eigen streepjescode en leert op zijn of haar manier.^{7, 8} Toch zijn er overeenkomsten in de manier van leren bij leerlingen met ASS. Ze hebben vaak wisselende en tegenstrijdige schoolresultaten. Daarbij hebben deze leerlingen een gefragmenteerde waarneming. Dit betekent dat ze de wereld in puzzelstukjes waarnemen en dat deze stukjes eerst in elkaar moeten worden gepuzzeld voordat er een totaalbeeld gevormd kan worden.^{9, 10, 11} Sommige leerlingen met ASS zijn hypergevoelig (overgevoeligheid) of hypogevoelig (ondergevoeligheid) voor zintuiglijke prikkels.¹²

Leerlingen met ASS hebben een eigen denkstijl die weinig flexibel is en van invloed is op het leren. Ze denken concreet. Dit betekent dat ze in plaatjes en beelden denken en niet in woorden.^{13, 14} Hun denkstijl bestaat uit drie cognitieve theorieën.¹⁵ De eerste is de centrale coherentie (CC). Leerlingen met ASS hebben moeite met het zien van samenhang van het geheel. De tweede cognitieve theorie bestaat uit de executieve functies (EF). Het plannen en organiseren van taken is moeilijk voor leerlingen met ASS. De derde is de Theory of Mind (TOM). Ook wel het sociale snapvermogen genoemd.¹⁶ Dit vermogen houdt in dat leerlingen met ASS moeite hebben zich te verplaatsen in de binnenkant (gedachten en gevoelens) van zichzelf en van de ander en om daarmee rekening te houden. Hierdoor slaan ze op sociaal gebied vaak de plank mis. Ze uiten hun emoties nauwelijks of juist extreem.^{17, 18, 19}

^{7, 10, 12, 14, 15, 18} Bruin, C. de. (2004). *Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant educatieve uitgave.

⁸ Berckelaer-Onnes, I. van. (2007). Autisme: een leven lang. *Balans Magazine*, 6, 8-11.

^{9, 13, 17} Baltussen, M., Clijssen, A.J.H.M., Leenders, Y. (2003). *Leerlingen met autisme in de klas: een praktische gids voor leerkrachten en intern begeleiders*. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme.

¹¹ Wijnker-Holmes, B. (2009). Nieuws uit de wetenschap: over hoe kinderen emoties herkennen. *Engagement met autisme*, 36, 16.

^{16, 19} Blijd-Hoogewys, E.M.A. (2009). Nieuwe test meet sociaal snapvermogen bij kinderen. *Vroeg*, 26, 8-9.

Ook hebben leerlingen met ASS een stoornis in spel en verbeelding.²⁰ Ze hebben geen fantasie of juist teveel fantasie.²¹ Hun belangstelling is in het algemeen vrij beperkt en richt zich op specifieke interesses. Opgedane kennis kunnen deze leerlingen vaak niet of niet goed toepassen. Er treedt geen generalisatie op of er is sprake van overgeneralisatie. Generalisatie wil zeggen dat je het geleerde adequaat kan toepassen. Overgeneralisatie houdt in dat je het geleerde overal toepast ook als het niet gepast is.²²

²⁰ Sig intervisiewerkgroep autisme. (2008). *Stimulering van spel en verbeelding bij kinderen met autisme: overzicht en tips*. Geraadpleegd op 22 december 2009, via <http://www.signet.be/uploads/documenten/StimulerenvanspelenverbeeldingbijkinderenmetASS.pdf>.

²¹ Bruin, C. de. (2004). *Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant educatieve uitgave.

²² Baltussen, M. , Clijssen, A.J.H.M., Leenders, Y. (2003). *Leerlingen met autisme in de klas: een praktische gids voor leerkrachten en intern begeleiders*. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme.

2.3 Op welke manier leren leerlingen met ASS sociale vaardigheden?

Sociale vaardigheden ontwikkelen zich bij de meeste leerlingen van nature, maar bij leerlingen met ASS is dit minder vanzelfsprekend. Leerlingen met ASS pikken sociale vaardigheidsinstructies niet of nauwelijks op.²³ Ze kijken amper naar sociale gedragingen.²⁴ Deze moeten hen expliciet aangeleerd worden.²⁵

Sociale vaardigheden kan je leerlingen met ASS aanleren door ze bepaalde situaties in verband te leren brengen met daarbij behorende emoties. Op deze manier leren ze emoties herkennen. Ook door het doen alsof in een rollenspel en door de leerlingen zich te laten verplaatsen in de ander en ze te laten raden wat de ander doet, voelt of denkt leren leerlingen met ASS sociale vaardigheden.²⁶ Tevens is spel een goed middel om sociale vaardigheden te leren. Door middel van een spel kan je kinderen gevoelens leren tonen. Gevoelens zijn een heel belangrijk aspect van sociaal begrip. Van belang hierbij is dat er verbanden worden gelegd met levensechte ervaringen. Op deze manier leren de leerlingen hun gevoelens identificeren en kunnen ze nadenken over hoe andere mensen zich voelen.²⁷

Een belangrijk hulpmiddel bij het leren van sociale vaardigheden is een sociaal verhaal (social story). Een sociaal verhaal beschrijft sociale gebeurtenissen in begrijpelijke stappen. Gevoelens, gedachten en gedrag (van anderen) worden beschreven. Op deze manier kan iemand met ASS de situatie beter begrijpen en zo voelen ze zich beter op hun gemak. Als dit nog te onduidelijk is, kan een sociaal script (social script) uitkomst bieden. Dit is een verkorte versie van een sociaal verhaal en geeft aan welk gedrag gepast is in een bepaalde situatie. Gedachten, gevoelens en gedrag (van anderen) worden hierbij weggelaten.²⁸

^{23, 25} Velde, C. van der. (2004). *Oudergids autisme: een praktische handleiding sociale vaardigheden*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

²⁴ Gaag, R.J. van der. (2009). Peuters met autisme kijken anders dan peuters die zich "normaal" ontwikkelen. *Engagement met autisme*, 36, 15.

²⁶ Hansen, M.A.T., Mulders, M.A.H., Roosen, C.J.A. (1997). *Autisme: aanpassen en veranderen, handboek voor de ambulante praktijk*. Assen: Van Gorcum.

²⁷ Aarons, M., Gittens, T., Peeters, Y., Roeyers, H. (2000). *Autisme werkboek sociale vaardigheden*. Leuven, Leusden: Acco.

²⁸ CED groep educatieve diensten, Landelijk Netwerk Autisme. *Sociaal bij de hand*. Geraadpleegd op 22 december 2009, via <http://sociaalbijdehand.nl/>.

Het via een stappenplan aanleren van sociale vaardigheden vergroot de kans dat de vaardigheden worden geleerd. Dit stappenplan kan bestaan uit de volgende zes stappen²⁹:

- Stap één: het vooraf vaststellen van de sociale vaardigheid.
- Stap twee: het verhelderen van deze sociale vaardigheid.
- Stap drie: het tonen van voorbeelden.
- Stap vier: de sociale vaardigheid concreet maken.
- Stap vijf: het oefenen van de sociale vaardigheid.
- Stap zes: observeren en nabespreken.

²⁹ Baltussen, M. , Clijssen, A.J.H.M., Leenders, Y. (2003). *Leerlingen met autisme in de klas: een praktische gids voor leerkrachten en intern begeleiders*. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme.

2.4 Waaraan moet een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS voldoen?

Uit de bronnen die ik heb geraadpleegd komt naar voren dat lessen sociale vaardigheden heel nuttig kunnen zijn voor leerlingen met ASS mits je deze aanbiedt volgens een aantal aandachtspunten. Deze aandachtspunten zijn:

- Leg het verband tussen sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.³⁰
- De aan te leren vaardigheid moeten specifiek, concreet, functioneel en gerelateerd zijn aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.³¹
- Leer sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en maak hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.^{32, 33}
- Zorg voor anti-communicatie door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. Je bent dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.^{34, 35}
- Structureer zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.^{36, 37, 38}
- Visualiseer zo veel mogelijk.^{39, 40}
- Geef puzzeltijd/ denktijd.⁴¹
- Maak gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.⁴²

³⁰ Aarons, M., Gittens, T., Peeters, Y., Roeyers, H. (2000). *Autisme werkboek sociale vaardigheden*. Leuven, Leusden: Acco.

³¹ Baltussen, M., Clijssen, A.J.H.M., Leenders, Y. (2003). *Leerlingen met autisme in de klas: een praktische gids voor leerkrachten en intern begeleiders*. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme.

^{32, 34, 36, 39, 41} Bruin, C. de. (2004). *Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant educatieve uitgave.

^{33, 35, 37} Hansen, M.A.T., Mulders, M.A.H., Roosen, C.J.A. (1997). *Autisme: aanpassen en veranderen, handboek voor de ambulante praktijk*. Assen: Van Gorcum.

^{38, 40} Velde, C. van der. (2004). *Oudergids autisme: een praktische handleiding sociale vaardigheden*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

⁴² Delfos, M.F. (2008). *Autisme op school deel 1: basisschool/ primair onderwijs*. Esch: Quirijn.

- Weet hoe de normale ontwikkeling van een leerling verloopt en combineer deze met de kennis van de persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.⁴³
- Houd de instructie kort, bondig en geef concrete en duidelijke informatie.^{44, 45}
Zeg wat je werkelijk bedoelt of wilt.⁴⁶
- Herhaal de sociale vaardigheid totdat je zeker weet dat deze ingeoeft is.
Herhaal na een tijdje om op te frissen.⁴⁷
- Benader de leerling positief en geef regelmatig een compliment.⁴⁸
- Bespreek met ouders en/ of collega's of zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen, zodat het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.^{49, 50, 51}
- Doe regelmatig een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en voer kleine gesprekken over specifieke onderwerpen en maak gebruik van situatieplaatjes.⁵²
- Zorg dat de basishouding van de leerlingen goed is: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.⁵³
- Maak gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.^{54, 55}

⁴³ Clercq, H. de. (2005). *Autisme van binnenuit: een praktische gids*. Amsterdam: Houtekiet.

^{44, 52} Baltussen, M., Clijssen, A.J.H.M., Leenders, Y. (2003). *Leerlingen met autisme in de klas: een praktische gids voor leerkrachten en intern begeleiders*. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme.

^{45, 47, 48, 51} Velde, C. van der. (2004). *Oudergids autisme: een praktische handleiding sociale vaardigheden*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

⁴⁶ Bruin, C. de. (2004). *Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant educatieve uitgave.

^{49, 53} Aarons, M., Gittens, T., Peeters, Y., Roeyers, H. (2000). *Autisme werkboek sociale vaardigheden*. Leuven, Leusden: Acco.

⁵⁰ Hansen, M.A.T., Mulders, M.A.H., Roosen, C.J.A. (1997). *Autisme: aanpassen en veranderen, handboek voor de ambulante praktijk*. Assen: Van Gorcum.

⁵⁴ Jennes, A., Coördinatie-Stuurgroep Autisme. (2004). *Autisme-Wijzer: begeleiding van leerlingen met autisme*. Apeldoorn: Garant.

⁵⁵ Sig interviewgroep autisme. (2008). *Stimulering van spel en verbeelding bij kinderen met autisme: overzicht en tips*. Geraadpleegd op 22 december 2009, via <http://www.sig-net.be/uploads/documenten/StimulerenvanspelenverbeeldingbijkinderenmetASS.pdf>.

2.5 Wat de theoretische onderbouwing heeft opgeleverd voor mijn onderzoek

Ik heb de literatuur bestudeerd aan de hand van vier vragen. In paragraaf 2.1 t/m 2.4 heb ik de antwoorden op deze vragen geformuleerd. Het begrip sociale vaardigheden heb ik geconcretiseerd. Zo is voor iedereen duidelijk wat dit begrip inhoudt. Ook weet ik nu hoe leerlingen met ASS leren en in het bijzonder hoe ze sociale vaardigheden leren. Ik heb een lijst met criteria kunnen samenstellen waaraan een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS moet voldoen. Deze criteria ga ik gebruiken als aandachtspunten voor de observatie, als beoordelingsschalen in de vragenlijst en als checklist voor de methoden.

2.6 Wat er al bekend is over mijn onderzoeksvraag

Over ASS is de afgelopen jaren veel gepubliceerd. Ook de media besteden er regelmatig aandacht aan. Er zijn veel boeken uitgegeven die de hoofdkenmerken en oorzaken beschrijven, de wijze van diagnosticeren en hoe je moet omgaan met mensen met ASS. Verder zijn er verscheidene autobiografieën verschenen. Er is redelijk wat bekend over de sociaal emotionele ontwikkeling van leerlingen met ASS, maar over de manier waarop je deze leerlingen kan helpen sociaal vaardiger te worden, is nog weinig geschreven.

Hoofdstuk 3: Onderzoeksmethodologie

In dit hoofdstuk geef ik inzicht in de opbouw van mijn onderzoek. Allereerst leg ik uit welke vorm van onderzoek ik heb gedaan en waarom ik hiervoor gekozen heb. Daarna beschrijf ik hoe ik data heb verzameld en welke instrumenten ik hierbij heb gebruikt. Ook zal ik de kwaliteit van mijn onderzoek weergeven. Tot slot ga ik in op triangulatie en ethiek in mijn onderzoek.

3.1 De onderzoeksvorm die van toepassing is op mijn onderzoek

Mijn onderzoek is een ontwerpgericht onderzoek. Deze vorm van onderzoek is gericht op het via onderzoek ontwerpen en uitproberen van onder andere allerlei methoden, trainingen en interventies. Het ontwerpgericht onderzoek bestaat uit vier fasen, namelijk: probleemanalyse, ontwerp, beproeving en kennisconstructie.⁵⁶

Ik heb gekozen voor een ontwerpgericht onderzoek, omdat deze onderzoeksvorm het beste aansluit bij mijn onderzoeksvraag. Ik wil via onderzoek de methode SOEMO aanvullen, zodat de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran beter aansluiten bij leerlingen met ASS. Ik doorloop hierbij fase één en twee: probleemanalyse en ontwerp. De laatste twee fasen zou ik graag willen doorlopen, maar de tijd die voor het onderzoek gepland staat, is hier helaas tekort voor. Het komende schooljaar wil ik het ontwerp gaan uitproberen in de praktijk en indien nodig bijstellen.

⁵⁶ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

3.2 Van onderzoeksvraag tot instrumenten

Nadat ik mijn onderzoeksvraag had uitgesplitst in drie deelvragen heb ik mijn collega's op de hoogte gesteld van mijn onderzoek. Daarna heb ik relevante literatuur verzameld en beknopt samengevat voor mijn theoretische onderbouwing. Om de deelvragen te kunnen beantwoorden heb ik deze omgezet in drie instrumenten, namelijk: observatie, vragenlijst en checklist. In schema ziet dit er als volgt uit:

Deelvraag	Instrument	Doel? Wat 'meet' een instrument?
1) Hoe ziet een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO er in de Catamaran aan het begin van dit onderzoek uit?	Observatie	Het vaststellen van de manier van lesgeven aan leerlingen met ASS tijdens een les sociale vaardigheden in de Catamaran aan het begin van het onderzoek. Het vaststellen van de beginsituatie.
2) Van welke methoden maken leerkrachten op andere scholen gebruik bij het aanleren van sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS?	Vragenlijst	Te weten komen hoe leerkrachten van andere scholen sociale vaardigheden aanleren aan leerlingen met ASS en met welke methoden zij werken.
3) Welke methoden zijn werkbaar en aanvullend bij de methode SOEMO en sluiten aan bij leerlingen met ASS?	Checklist	Uitzoeken welke methoden passend en werkbaar zijn bij het aanleren van sociale vaardigheden bij leerlingen met ASS.

Ik zal de instrumenten nader toelichten.

3.2.1 Observatie

Ik heb gekozen voor een semigestructureerde observatie via aandachtspunten. Bij deze vorm van observeren krijgt de observator duidelijke aandachtspunten voor de observatie en aanwijzingen over waar, wanneer en hoe er geobserveerd moet worden. De manier van verslaglegging is vrij, maar de gegevens moeten wel nauwkeurig worden vastgelegd.⁵⁷

Een semigestructureerde observatie via aandachtspunten leek mij het meest geschikt, omdat ik dan een goed beeld krijg van de beginsituatie van een les sociale vaardigheden in de Catamaran aan leerlingen met ASS. De observatiepunten die ik gebruik in het observatieformulier (zie bijlage I) kwamen in de theoretische onderbouwing naar voren (zie paragraaf 2.4). Ik heb de orthopedagoog van de Catamaran gevraagd om te observeren. Ik heb hier voor gekozen, omdat zij regelmatig observeert en objectiever de observatie kan vastleggen. Ik sta te dichtbij om objectief te kunnen observeren. De manier van observeren heb ik van te voren met haar besproken. De vastlegging hiervan was vrij.

Aan de hand van het observatieverslag kan ik zien hoe een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO er in de Catamaran aan het begin van mijn onderzoek uit ziet.

⁵⁷ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

3.2.2 Vragenlijst

Ik heb gekozen voor een vragenlijst met gemengde vragen. Met gemengde vragen worden open en gesloten vragen bedoeld. Open vragen geven de ander de ruimte te antwoorden zoals hij/ zij wil. Bij gesloten vragen maakt men een keuze uit de antwoordalternatieven die gegeven zijn. Een bijzondere vorm hiervan is de beoordelingschaal. De vragen staan in de vorm van uitspraken met daarachter een beoordelingschaal waarmee de uitspraak wordt beoordeeld. De gesloten vragen geven algemene informatie en de open vragen geven hier toelichting op.⁵⁸

Een vragenlijst met gemengde vragen was hierbij voor mij een goed instrument. Zo kon ik bij een brede groep leerkrachten nauwkeurige informatie verkrijgen over hoe zij sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS geven en welke methoden zij daarbij gebruiken. De vragenlijst (zie bijlage II) begint met een inleidende tekst waarin ik de bedoeling verduidelijk. De vragen gaan van algemeen naar specifiek. De laatste vragen hebben een beoordelingsschaal en staan in de theoretische onderbouwing (zie paragraaf 2.4). Aan het eind is er ruimte voor eventuele opmerkingen. Ik heb tien leerkrachten van verschillende scholen voor primair onderwijs een vragenlijst laten invullen, zodat ik een breed beeld kreeg. Ik heb leerkrachten gevraagd van het reguliere onderwijs, het speciale basisonderwijs en van het speciaal onderwijs Cluster III en IV.

Aan de hand van de vragenlijsten kan ik zien hoe en met welke methoden mijn collega's hun lessen sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS geven.

⁵⁸ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

3.2.3 Checklist

Ik heb gekozen om met behulp van een checklist verschillende methoden nader te onderzoeken. Een checklist is een gestructureerde lijst met aandachtspunten die gebruikt wordt voor de analyse van producten, schriftelijke documenten of procedures.⁵⁹

Door gebruik te maken van een checklist bij het onderzoeken van de methoden wilde ik te weten komen welke methoden werkbaar en aanvullend zijn bij de methode SOEMO en welke methoden het best aansluiten bij leerlingen met ASS. In de checklist (zie bijlage III) maak ik gebruik van dezelfde beoordelingsschaal als in de vragenlijst. De aandachtspunten komen overeen met de laatste vragen van de vragenlijst. Ik heb er voor gekozen de methoden die mijn collega's aangaven in de vragenlijst te analyseren aan de hand van de checklist. Op deze manier heb ik een keuze gemaakt uit de vele methoden die er op de markt zijn. Doordat ik deze methoden allemaal heb geanalyseerd met dezelfde checklist kan ik de methoden goed met elkaar vergelijken.

Aan de hand van de checklisten kan ik zien welke methoden werkbaar en aanvullend zijn bij de methode SOEMO en of deze aansluiten bij leerlingen met ASS.

⁵⁹ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

3.3 De kwaliteit van mijn onderzoek

De kwaliteit van een onderzoek wordt aangegeven met de begrippen betrouwbaarheid en validiteit. Betrouwbaarheid wil zeggen dat de meting bij herhaling hetzelfde oplevert (herhaalbaarheid) en dat de meting voldoende precies is (nauwkeurigheid). Validiteit houdt in dat de uitslag van het onderzoeksinstrument klopt (geldigheid).⁶⁰

De betrouwbaarheid tracht ik zo goed mogelijk te waarborgen door steeds kritisch na te denken: welke instrumenten zet ik in en welke mensen benader ik voor mijn onderzoek. Als ik een instrument had ontwikkeld dan liet ik deze aan mijn critical friends zien om daarna mijn instrument te verbeteren. Zo zijn de vragenlijst en de checklist ontstaan. Bovendien heb ik dezelfde beoordelingsschaal ontwikkeld voor zowel de vragenlijst als de checklist om de nauwkeurigheid te vergroten. Ik hoop daarmee ook de gebruikswaarde van deze lijsten voor derden te hebben verhoogd.

Door dezelfde beoordelingsschaal te gebruiken heb ik eveneens getracht de validiteit van mijn onderzoek te waarborgen, maar ook door steeds zelf kritisch te blijven kijken naar de ontwikkelde instrumenten en hoe deze in te zetten.

⁶⁰ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

3.4 Triangulatie en ethiek in mijn onderzoek

Triangulatie wil zeggen dat je gebruik maakt van meerdere gegevensbronnen, onderzoeksinstrumenten en dat je deze bekijkt vanuit verschillende invalshoeken. Ethiek houdt het zorgvuldig omgaan met mensen in.⁶¹

Triangulatie komt in mijn onderzoek naar voren doordat ik gebruik heb gemaakt van meerdere gegevensbronnen, namelijk: leerkrachten van verschillende scholen in het primair onderwijs, een orthopedagoog en verschillende methoden. Verder heb ik drie meetinstrumenten gebruikt. Op deze manier heb ik via verschillende invalshoeken gekeken naar mijn onderzoeksvraag en mijn deelvragen.

Aan ethiek heb ik gedacht door de medewerking aan mijn onderzoek op basis van vrijwilligheid te laten plaatsvinden. De observatie is door de orthopedagoog gedaan, omdat de leerlingen met haar vertrouwd zijn. In het observatieverslag staat alleen waar nodig de eerste letter van de naam van de leerling. Dit om anonimiteit te waarborgen. De vragenlijsten zijn anoniem door de leerkrachten ingevuld. In de begeleidende brief bij de vragenlijst heb ik vermeld dat de resultaten alleen gebruikt zullen worden voor mijn onderzoek.

⁶¹ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

Hoofdstuk 4: Dataverzameling

In dit hoofdstuk presenteer ik per deelvraag de data die ik verzameld heb. Vervolgens leg ik verbanden tussen de drie deelvragen.

4.1 Deelvraag 1

De eerste deelvraag luidt: Hoe ziet een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO er in de Catamaran aan het begin van dit onderzoek uit?

Om antwoord te kunnen geven op deze deelvraag heb ik een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO in de Catamaran laten observeren door de orthopedagoog van de Catamaran. Zij heeft hiervan een observatieverslag gemaakt (zie bijlage IV).

Het eerste deel is een korte beschrijving van de les. In deze beschrijving staat wanneer de observatie heeft plaatsgevonden en hoe de geobserveerde les is verlopen. Dit valt onder kwalitatieve gegevens. Kwalitatieve gegevens zijn ongestructureerde gegevens die met elkaar gemeen hebben dat ze niet zo gemakkelijk te verwerken zijn.⁶²

In het tweede deel van het observatieverslag staat per aandachtspunt de score aangegeven met een eventuele toelichting erbij. De aandachtspunten zijn gescoord met de codes NEE!, nee, ?, ja, JA!. Zo kan ik zien of ik de aandachtspunten toepas in de les. Dit zijn kwantitatieve gegevens. Kwantitatieve gegevens zijn meetbare gegevens die direct in een getal worden uitgedrukt of makkelijk tot een getal zijn te herleiden. Bovendien zijn deze gegevens makkelijk te verwerken.⁶³

Het resultaat van het observatieverslag staat weergegeven op de volgende bladzijden.

^{62, 63} Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.
Jolieke Bolder 2135220

Observatieverslag deel één:

WAT: Een les sociale vaardigheden met behulp van de methode SOEMO over gemeen en aardig doen.

HOE:

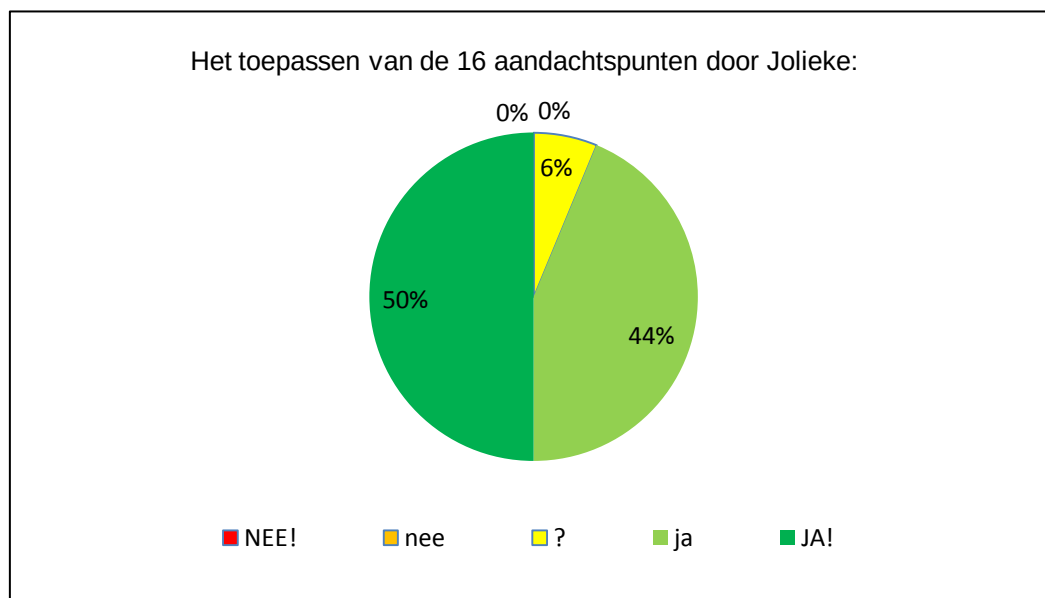
- Onderwerp bespreken met behulp van een plaat/ tekening
- Verhaal voorlezen en bespreken
- Tekening maken voor elkaar en deze aan elkaar geven
- Nabespreken van de opdracht
- Spelen (vijf minuten)

WAAR: In de Catamaran.

WANNEER: Op donderdag 22-04-2010 van 13.45 uur tot 14.15 uur.

MET WIE: Jolieke en 3 leerlingen uit de Botter.

Observatieverslag deel twee:

		Nee!	nee	?	ja	JA!
1	Ik leg het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.				I	
2	De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.				I	
3	Ik leer sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en ik maak hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.					I
4	Ik pas anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. Ik ben dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.				I	
5	Ik structureer zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.					I
6	Ik visualiseer zo veel mogelijk.					I
7	Ik geef puzzeltijd/ denktijd.				I	
8	Ik maak gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.					I
9	Ik weet hoe de normale ontwikkeling van een leerling verloopt en combineer deze met de kennis van de persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.			I		
10	Ik houd de instructie kort, bondig en geef concrete en duidelijke informatie. Ik zeg wat ik werkelijk bedoel of wil.					I
11	Ik herhaal de sociale vaardigheid totdat ik zeker weet dat deze inge oefend is. Ik herhaal na een tijdje om op te frissen.				I	
12	Ik benader de leerling positief en geef regelmatig een compliment.					I
13	Ik bespreek met ouders en/ of collega's of zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen, zodat het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.				I	
14	Ik doe regelmatig een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en voer kleine gesprekken over specifieke onderwerpen en maak gebruik van situatieplaatjes.					I
15	Ik zorg dat de basishouding van de leerlingen goed is: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.				I	
16	Ik maak gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.					I

Uit bovenstaande weergaven blijkt dat een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO er in de Catamaran aan het begin van mijn onderzoek als volgt uit ziet:

- In de les komt één sociale vaardigheid aan de orde.
- De sociale vaardigheid wordt kort besproken en daarna volgt een groepsactiviteit. Vervolgens gaan de leerlingen zelf aan het werk. Als afsluiting van de les wordt deze opdracht nabesproken en mogen de leerlingen nog even spelen in de Catamaran.
- De les sociale vaardigheden vindt plaats in de Catamaran.
- De les duurt dertig minuten.
- De les sociale vaardigheden wordt gegeven aan een klein groepje leerlingen.
- Vijftig procent van de aandachtspunten wordt aan het begin van mijn onderzoek al toegepast. De andere vijftig procent van de aandachtspunten worden voor een groot deel al een beetje toegepast en van een klein deel is niet duidelijk of deze aandachtspunten worden toegepast. Het (helemaal) niet toepassen van de aandachtspunten is niet aan de orde.
- Vijftien van de zestien aandachtspunten worden toegepast. Hiervan worden acht aandachtspunten toegepast (JA!), zeven worden een beetje toegepast (ja) en van één aandachtspunt is niet duidelijk of deze wordt toegepast (?).

4.2 Deelvraag 2

De tweede deelvraag is: Van welke methoden maken leerkrachten op andere scholen gebruik bij het aanleren van sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS?

Om deze deelvraag te kunnen beantwoorden heb ik vragenlijsten uitgedeeld aan tien leerkrachten die op verschillende scholen in het primair onderwijs werken. Van de tien vragenlijsten heb ik er acht teruggekregen. Zes er van had ik binnen een week terug. Bij de andere vier leerkrachten heb ik nogmaals om hun vragenlijst gevraagd. Twee lijsten heb ik toen alsnog ontvangen. De andere twee vragenlijsten heb ik helaas niet teruggekregen. Ik ben hier toen niet meer achteraan gegaan. De reden hiervoor was dat het invullen van de vragenlijst op vrijwillige basis heeft plaatsgevonden. Dit betekent dus dat ik tachtig procent van de vragenlijsten heb teruggekregen. Een mooie opbrengst vind ik. De verkregen antwoorden op de vragen uit de vragenlijst heb ik uitgewerkt door de antwoorden per vraag te bundelen (zie bijlage V).

In de vragenlijst vraag ik met de eerste helft van de vragen vooral naar kwalitatieve gegevens. Kwantitatieve gegevens verkrijg ik in de tweede helft van de vragenlijst door middel van de vragen met de beoordelingsschaal.

Het resultaat van de ingevulde vragenlijsten staat hieronder weergegeven.

De verkregen antwoorden op de vragen uit de vragenlijst:

vraag 1: De school waar u lesgeeft is

- een basisschool (bso), ingevuld door twee leerkrachten.
- een speciale basisschool (sbo), ingevuld door drie leerkrachten.
- speciaal onderwijs (so), ingevuld door twee leerkrachten.
- een lesplaats voor Cluster IV leerlingen op een speciale basisschool, ingevuld door één leerkracht.

vraag 2: De leeftijd van de leerlingen waaraan u lesgeeft in sociale vaardigheden ligt tussen de

- 6 en 11 jaar

vraag 3: De groep bestaat uit

- 11 tot 20 leerlingen

vraag 4: Het aantal leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis) is

- 0 tot 9

vraag 5: Hoe vaak per week geeft u les in sociale vaardigheden?

- 1 keer per week, ingevuld door twee leerkrachten.
- 2 tot 3 keer per week, ingevuld door 4 leerkrachten.
- anders, ingevuld door twee leerkrachten.

vraag 6: Beschrijf kort de opbouw van een les sociale vaardigheden

- introductie: ervaringen delen, verhaal voorlezen, gesprek --> instructie --> verwerking --> na de les de vaardigheid de hele week oefenen.

vraag 7: Besteedt u naast de lessen op een andere manier aandacht aan sociale vaardigheden?

- Ja, dat doen alle acht de leerkrachten.

vraag 8: Welke methode gebruikt u voor de lessen sociale vaardigheden?

- Kanjertraining.
- De vreedzame school.
- Methode Stip.
- Bekijk het maar!
- Kinderen en hun sociale talenten, ingevuld door vijf leerkrachten.
- Bloe.
- Een doos vol gevoelens.

vraag 9: Vindt u deze methode geschikt voor leerlingen met ASS?

Zeven leerkrachten vinden van wel, één leerkracht vindt van niet.

vraag 10: Waaraan moet volgens u een methode sociale vaardigheden voldoen om geschikt te zijn voor leerlingen met ASS?

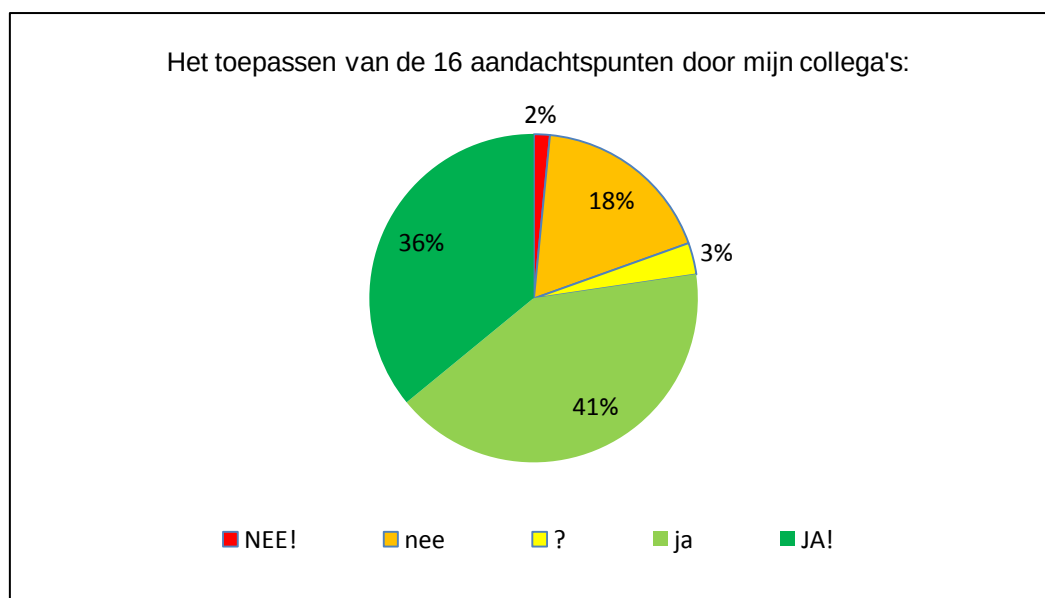
- Duidelijke structuur en opbouw.
- De vaardigheden zijn concreet, specifiek, functioneel en herkenbaar.
- De vaardigheden zijn gerelateerd aan dagelijkse situaties en worden in kleine stapjes aangeleerd.
- Visualiseren.
- Niet te talig.
- Korte, duidelijke instructie.
- Delen van eigen ervaringen.
- Veel herhaling.
- Duidelijke regels/ afspraken.

vraag 11: Bevinden alle kinderen in de groep zich ongeveer op hetzelfde niveau bij de ontwikkeling van sociale vaardigheden?

Bij één leerkracht is dit het geval bij de andere zeven leerkrachten niet.

vraag 12: Worden ouders betrokken bij de lessen sociale vaardigheden?

Bij drie leerkrachten wel en bij vijf leerkrachten niet.

		Nee!	nee	?	ja	JA!
1	Ik leg het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.		III		III	I
2	De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.		I			III II
3	Ik leer sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en ik maak hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.		III	I	II	I
4	Ik pas anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. Ik ben dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.		II		III	III
5	Ik structureer zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.		I		III	III
6	Ik visualiseer zo veel mogelijk.				III I	II
7	Ik geef puzzeltijd/ denktijd.		I	I	III	III
8	Ik maak gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.	I		I	III I	
9	Ik weet hoe de normale ontwikkeling van een leerling verloopt en combineer deze met de kennis van de persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.		II		III	III
10	Ik houd de instructie kort, bondig en geef concrete en duidelijke informatie. Ik zeg wat ik werkelijk bedoel of wil.				III	III
11	Ik herhaal de sociale vaardigheid totdat ik zeker weet dat deze ingeoeft is. Ik herhaal na een tijdje om op te frissen.		I		III	III
12	Ik benader de leerling positief en geef regelmatig een compliment.				III	III
13	Ik bespreek met ouders en/ of collega's of zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen, zodat het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.		III		III	II
14	Ik doe regelmatig een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en voer kleine gesprekken over specifieke onderwerpen en maak gebruik van situatieplaatjes.		III		II	III
15	Ik zorg dat de basishouding van de leerlingen goed is: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.				III	III
16	Ik maak gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.	I	II	I	III	I

Uit bovenstaande komt naar voren op welke manier en met welke methoden mijn collega's op andere scholen sociale vaardigheden aanleren aan leerlingen met ASS, namelijk:

- Zij geven les aan leerlingen tussen de 6 en de 11 jaar oud.
- De leerlingen zitten in een groep van 11 tot 20 leerlingen waarvan maximaal 9 leerlingen met ASS.
- Bij één leerkracht zitten de leerlingen ongeveer op hetzelfde niveau bij de ontwikkeling van sociale vaardigheden. Bij de andere is dit niveau verschillend.
- De meesten geven 2 tot 3 keer per week les in sociale vaardigheden. Naast deze lessen besteden zij ook op een andere manier aandacht aan sociale vaardigheden.
- Drie van de acht leerkrachten betrekken ouders bij de sociale vaardigheidlessen.
- De methoden die gebruikt worden zijn: Kanjertraining, De vreedzame school, Methode Stip, Bekijk het maar!, Kinderen en hun sociale talenten, Bloei en Een doos vol gevoelens. Op één na vindt iedereen deze methoden geschikt voor leerlingen met ASS.
- De opbouw van een les sociale vaardigheden ziet er globaal zo uit: introductie, instructie, verwerking. De rest van de week wordt de geleerde vaardigheid geoefend.
- De punten waaraan een methode sociale vaardigheden moet voldoen volgens mijn collega's komen terug in de vragen met de beoordelingsschaal in de vragenlijst, de aandachtspunten.
- De leerkrachten passen gemiddeld zesendertig procent van de aandachtspunten toe. De meeste aandachtspunten worden een beetje toegepast. Twintig procent wordt (helemaal) niet toegepast.
- Gekeken naar de acht leerkrachten kan gezegd worden dat zij gemiddeld genomen van de zestien aandachtspunten er 5,8 toepassen (JA!), 6,6 een beetje toepassen (ja), van 0,5 aandachtspunt is niet duidelijk of deze wordt toegepast (?), 2,9 worden niet toegepast (nee) en 0,3 wordt helemaal niet toegepast (NEE!).

4.3 Deelvraag 3

De derde en laatste deelvraag vraagt luidt: Welke methoden zijn werkbaar en aanvullend bij de methode SOEMO en sluiten aan bij leerlingen met ASS?

Uit de ingevulde vragenlijsten kwamen zeven methoden naar voren die geschikt zouden zijn voor leerlingen met ASS, namelijk:

- Bekijk het maar! Sociale vaardigheden 64
- Bloe: een serie over het herkennen van emoties 65
- De vreedzame school 66
- Een doos vol gevoelens 67
- Kanjertraining 68
- Kinderen en hun sociale talenten 69
- Sociale Training In de Praktijk (STIP) 70

Ik wilde graag weten of dit ook werkelijk het geval is, daarom ben ik bovenstaande methoden gaan bekijken met behulp van de checklist. Voor de methode SOEMO heb ik ook een checklist ingevuld. Daarna heb ik de score van elke methode per aandachtspunt uit de checklist bij elkaar gezet (zie bijlage VI).

Met behulp van de checklisten heb ik vooral kwantitatieve gegevens verzameld over de zeven methoden. Ik heb bekeken hoe de zestien aandachtspunten scoren bij iedere methode. Dit heb ik gedaan met de codes NEE!, nee, ?, ja, JA!. Hierdoor kon ik de verschillende methoden gemakkelijker met elkaar vergelijken. Kwalitatieve gegevens heb ik verkregen uit de toelichting bij de scores.

Het resultaat van de checklisten staat weergegeven op de volgende bladzijden.

⁶⁴ Beugen, C. van. (1995). *Bekijk het maar! Sociale Vaardigheden*. Lochem: Uitgeverij Edu-desk.

⁶⁵ Feld, R., Gog, M. van. (1999). *Bloe: een serie over het herkennen van emoties*. Hoevelaken: SGO Uitgeverij.

⁶⁶ Pauw, L., Sonderen, J. van. (2006). *De vreedzame school*. Maartensdijk: Eduniek in onderwijs.

⁶⁷ Depondt, L., Kog, M., Moons, J. (2003). *Een doos vol gevoelens*. Oisterwijk: Reinders Oisterwijk.

⁶⁸ Weide, G. (2005). *Kanjertraining*. Almere: Instituut voor Kanjertraining B.V.

⁶⁹ Bokkem, M. van, Voorst van Beest, K. van (2006). *Kinderen en hun sociale talenten*. Amersfoort: Kwintessens Uitgevers

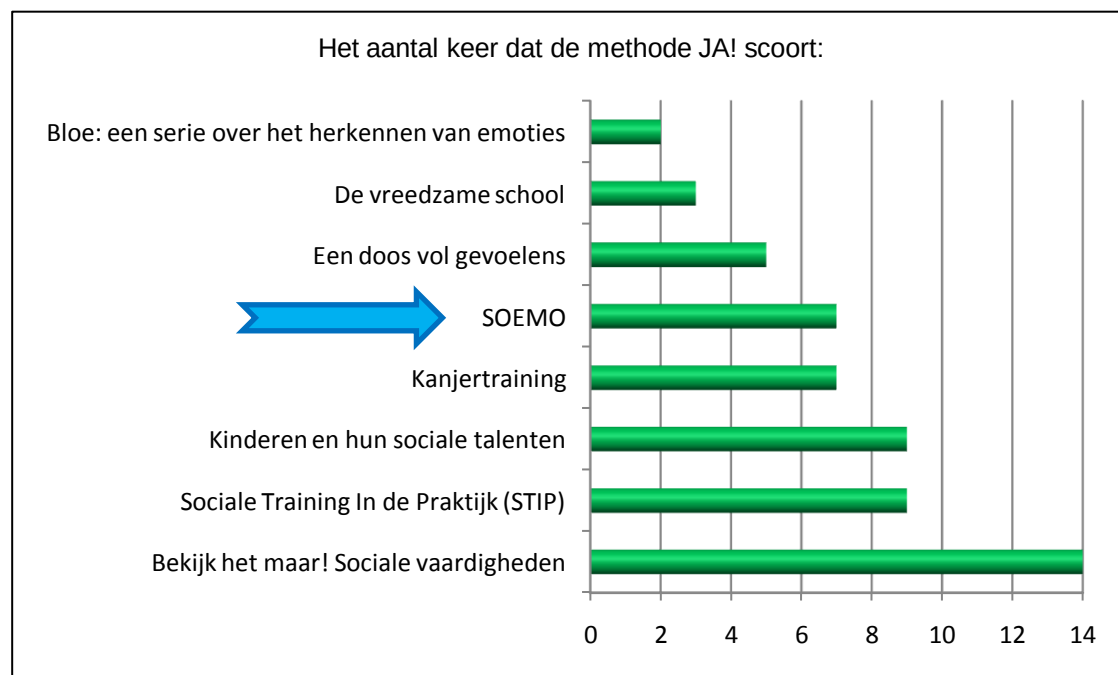
⁷⁰ CED-groep Rotterdam. (2004). *Sociale Training In de Praktijk (STIP)*. Lochem: Uitgeverij Edu-desk.

De aandachtspunten waarop de methode SOEMO JA! scoort:

Aandachtspunt	Score
1 Legt het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.	JA!
2 De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.	JA!
5 Structureert zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.	JA!
6 Visualiseert zo veel mogelijk.	JA!
10 Korte, bondige instructie en geeft concrete en duidelijke informatie.	JA!
12 Gaat uit van een positieve benadering.	JA!
14 Regelmatig wordt een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en kleine gesprekken over specifieke onderwerpen aangeboden en wordt er gebruik gemaakt van situatieplaatjes.	JA!

Het aantal keer dat de methode JA! scoort:

De methoden die JA! scoren bij de aandachtspunten waar de methode SOEMO dit niet doet:

		Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	Bloe: een serie over het herkennen van emoties	De vreedzame school	Een doos vol gevoelens	Kanjertraining	Kinderen en hun sociale talenten	Sociale Training In de Praktijk (STIP)
3	Leert sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en maakt hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.							
4	Past anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. De methode is dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.							
7	Geeft puzzeltijd/ denktijd.							
8	Maakt gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.							
9	Speelt in op persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.							
11	De sociale vaardigheid wordt herhaald totdat deze is ingeoeft en wordt na een tijdje herhaalt om op te frissen.							
13	Geeft handvatten om de inhoud van de sociale vaardigheidlessen te bespreken met ouders en/ of collega's, zodat zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen en het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.							
15	Geeft aanwijzingen voor een goede basishouding van de leerlingen: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.							
16	Maakt gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.							
		7	0	0	1	2	4	3

Uit bovenstaande weergaven blijkt dat de methode SOEMO op zeven aandachtspunten JA! scoort. Dit is vergeleken bij de andere methoden een gemiddelde score. De methoden Kinderen en hun sociale talenten, Sociale Training In de Praktijk (STIP) en Bekijk het maar! Sociale vaardigheden scoren hoger dan de methode SOEMO. Als je kijkt naar de aandachtspunten waar de methode SOEMO geen JA! scoort kun je vaststellen dat de volgende methoden werkbaar en aanvullend zijn bij de methode SOEMO en aansluiten bij leerlingen met ASS:

 Bekijk het maar! Sociale vaardigheden

 Kinderen en hun sociale talenten

 Sociale Training In de Praktijk (STIP)

De methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden is dan het meest werkbaar en aanvullend bij de methode SOEMO en sluit het beste aan bij leerlingen met ASS.

4.4 De verbanden tussen de drie deelvragen

De aandachtspunten uit de theoretische onderbouwing lopen als een rode draad door de deelvragen. Bij deelvraag één vormen de aandachtspunten de observatiepunten. Deze zelfde aandachtspunten zijn bij deelvraag twee de vragen met beoordelingsschaal. In deelvraag drie worden de aandachtspunten gescoord met behulp van de een checklist.

Uit de resultaten van deelvraag één en twee blijkt dat mijn opzet van een les sociale vaardigheden niet veel verschilt met die van andere leerkrachten. Ook zijn er verschillen op te merken. Zo geeft ik sociale vaardigheden aan een kleine groep leerlingen (maximaal vijf) en de leerkrachten die de vragenlijst hebben ingevuld aan een groep tussen de 11 en 20 leerlingen. Niemand geeft in de vragenlijst aan gebruik te maken van de methode SOEMO. Het laatste verschil wat ik kan opmaken uit de resultaten van deelvraag één en twee is dat ik vijftig procent JA! scoor op de aandachtspunten, terwijl de leerkrachten die de vragenlijst hebben ingevuld hier gemiddeld zesendertig procent op scoren.

Een ander verband is dat de methoden die bij deelvraag twee uit de vragenlijsten naar voren kwamen in deelvraag drie nader worden bekeken met behulp van een checklist.

Wat ik opmerkelijk vond is dat uit de resultaten van deelvraag één blijkt dat ik vijftig procent van de aandachtspunten al goed toepas, maar dat de methode SOEMO in de resultaten van deelvraag drie er maar als gemiddeld uitkomt!

Hoofdstuk 5: Data-analyse

In dit hoofdstuk geef ik op alle drie de deelvragen antwoord en licht ik deze antwoorden toe. Daarna beantwoord ik mijn onderzoeksvraag. Tot slot trek ik conclusies en doe ik aanbevelingen.

5.1 Deelvraag 1

De deelvraag waarop ik met behulp van de observatie een antwoord heb gezocht luidt als volgt: Hoe ziet een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO er in de Catamaran aan het begin van dit onderzoek uit?

Ik zal nu antwoord geven op mijn eerste deelvraag. Een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS met behulp van de methode SOEMO wordt aan het begin van mijn onderzoek gegeven aan de hand van een stappenplan en voldoet maar aan de helft van de aandachtspunten waaraan een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS zou moeten voldoen.

In de theoretische onderbouwing (zie hoofdstuk 2) geef ik aan dat de kans dat de vaardigheden ook daadwerkelijk geleerd worden, vergroot wordt als je deze via een stappenplan aanleert. Als ik kijk naar de observatieles dan zie ik hier wel een stappenplan in. Eerst wordt de sociale vaardigheid besproken en visueel gemaakt door een plaat. De vaardigheid wordt dan verhelderd en er worden voorbeelden getoond. Dan wordt de vaardigheid concreet gemaakt doordat de leerlingen zelf ervaren hoe het is om iets te krijgen van een ander. Ten slotte wordt de les nabesproken. Het oefenen van de sociale vaardigheid komt hierbij niet voldoende aan bod. Dit wil ik nog graag gaan verbeteren.

De aandachtspunten waaraan een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS moet voldoen kwamen naar voren uit de bronnen die ik heb geraadpleegd. De helft van deze aandachtspunten pas ik al toe en de andere helft kan ik nog verbeteren. De acht aandachtspunten die ik nog niet helemaal toepas wil ik graag verbeteren, zodat ik ook voor deze punten een JA! scoor.

5.2 Deelvraag 2

De deelvraag waarop ik een antwoord heb gezocht met behulp van de vragenlijsten luidt als volgt: Van welke methoden maken leerkrachten op andere scholen gebruik bij het aanleren van sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS?

Ik zal nu antwoord geven op mijn tweede deelvraag. Leerkrachten op andere scholen maken bij het aanleren van sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS net als ik gebruik van een stappenplan en zij voldoen gemiddeld voor zesendertig procent aan de aandachtspunten waaraan een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS zou moeten voldoen. De methoden die de leerkrachten hierbij helpen zijn: Bekijk het maar! Sociale vaardigheden, Bloei: een serie over het herkennen van emoties, De vreedzame school, Een doos vol gevoelens, Kanjertraining, Kinderen en hun sociale talenten en Sociale Training In de Praktijk (STIP).

In de theoretische onderbouwing (zie hoofdstuk 2) heb ik geschreven dat de kans wordt vergroot om sociale vaardigheden te leren als je deze via een stappenplan aanleert. In de opbouw van de lessen van de leerkrachten die de vragenlijst hebben ingevuld zit ook een stappenplan. De les begint met een introductie. Er worden ervaringen gedeeld, gesprekken gevoerd of een verhaal voorgelezen. Daarna volgt de instructie en tot slot de verwerking. De rest van de week wordt de geleerde vaardigheid geoefend. Het observeren en nabespreken komt in dit stappenplan niet duidelijk naar voren.

Ik geef in de theoretische onderbouwing ook aan dat een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS aan een aantal aandachtspunten moet voldoen. De punten waaraan een methode sociale vaardigheden volgens de leerkrachten moet voldoen komen terug in deze aandachtspunten. Door middel van de vragen met de beoordelingsschaal hebben de leerkrachten aangegeven of ze deze aandachtspunten ook toepassen in hun lessen sociale vaardigheden. Gemiddeld genomen passen de leerkrachten zesendertig procent toe tijdens deze lessen. Eenenvierťig procent wordt een beetje toegepast. Dat is dus samen bijna tachtig procent. Heel goed dus! Wat mij opviel is dat drie van de acht leerkrachten zelfs ouders betrekken bij de sociale vaardigheidlessen.

5.3 Deelvraag 3

De deelvraag waarop ik met behulp van de checklisten een antwoord heb gezocht luidt als volgt: Welke methoden zijn werkbaar en aanvullend bij de methode SOEMO en sluiten aan bij leerlingen met ASS?

Ik zal nu antwoord geven op mijn derde deelvraag. De methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden is van de onderzochte methoden het meest werkbaar en aanvullend bij de methode SOEMO en sluit het beste aan bij leerlingen met ASS. Een goede tweede keus is de methode Kinderen en hun sociale talenten. De methode Sociale Training In de Praktijk (STIP) is een goede derde keus.

In de theoretische onderbouwing geef ik zestien aandachtspunten weer waaraan een les sociale vaardigheden moet voldoen. Deze zestien aandachtspunten heb ik gebruikt in mijn checklist. Een les sociale vaardigheden wordt met behulp van een methode gegeven. Wil een les sociale vaardigheden aansluiten bij leerlingen met ASS dan moet een methode voor sociale vaardigheden voldoen aan deze aandachtspunten. Om te bepalen welke methoden werkbaar en aanvullend zijn bij de methode SOEMO heb ik de methoden bekeken die goed scoren op de aandachtspunten waar de methode SOEMO dit niet doet. De methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden kwam hier verreweg het beste uit naar voren.

5.4 Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag waarop ik door middel van mijn onderzoek een antwoord wilde vinden luidt:

"Op welke manier en met welke methode kan ik de methode SOEMO aanvullen, zodat de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran beter aansluiten bij leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)?"

Aan de hand van de antwoorden op de drie deelvragen zal ik een antwoord op mijn onderzoeksvraag geven. De lessen sociale vaardigheden in de Catamaran zullen beter aansluiten bij leerlingen met ASS als deze voldoen aan de zestien aandachtspunten die beschreven worden in paragraaf 2.4. Om leerlingen met ASS sociale vaardigheden te leren kan je het beste een stappenplan gebruiken. De methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden kan hierbij de methode SOEMO het beste aanvullen.

5.5 Conclusies

Mijn eerste conclusie is dat de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran volgens de methode SOEMO aan het begin van mijn onderzoek voldoen aan de helft van de aandachtspunten waaraan een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS zou moeten voldoen. In vergelijking met de leerkrachten die de vragenlijst hebben ingevuld is dit al ruim voldoende.

Een volgende conclusie die ik kan trekken is dat zowel mijn lessen sociale vaardigheden als die van de leerkrachten die de vragenlijst hebben ingevuld, worden gegeven aan de hand van een stappenplan.

Een andere conclusie is dat de methode SOEMO, vergeleken bij de andere onderzochte methoden, gemiddeld scoort op het ASSProof zijn. Dus op de vraag of de methode SOEMO ASSProof is, kan niet geheel bevestigend geantwoord worden. Er is wel degelijk verbetering mogelijk.

Als aanleiding voor mijn onderzoek gaf ik aan dat ik de sociale vaardigheidslessen in de Catamaran wil verbeteren. Mijn onderzoek geeft de eerste aanzet tot het verbeteren van deze lessen.

De laatste conclusie die ik heb kunnen trekken is dat de methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden van de onderzochte methoden het meest werkbaar en aanvullend is bij de methode SOEMO en het beste aansluit bij leerlingen met ASS. De methode Kinderen en hun sociale talenten is een goede tweede keus. Een goede derde keus is de methode Sociale Training In de Praktijk (STIP).

5.6 Aanbevelingen

Ik heb er voor gekozen twee soorten aanbevelingen te geven. De eerste soort aanbevelingen die ik geef zijn erop gericht de methode die leerkrachten gebruiken voor sociale vaardigheden beter te laten aansluiten bij leerlingen met ASS. De tweede soort aanbevelingen die ik geef zijn aanbevelingen voor mijn praktijksituatie in de Catamaran. Op deze manier is het resultaat van mijn onderzoek ook voor leerkrachten die geen gebruik maken van de methode SOEMO voor de lessen sociale vaardigheden waardevol.

Mijn aanbevelingen voor de manier waarop je een methode sociale vaardigheden beter kan laten aansluiten bij leerlingen met ASS zijn:

- Bekijk welke aandachtspunten je al toepast en welke niet. Ga door met de aandachtspunten die je al goed toepast en probeer rekening te houden met de andere aandachtspunten in je lessen.
- Zorg dat de lessen sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS worden gegeven aan de hand van een stappenplan. Op deze manier leren leerlingen met ASS het best sociale vaardigheden. Geef de leerlingen ook voldoende gelegenheid om de geleerde sociale vaardigheden te oefenen en toe te passen in de dagelijkse praktijk.
- Ga met de checklist na op hoeveel aandachtspunten de door jouw gebruikte methode sociale vaardigheden goed scoort. Gebruik onderstaand schema om te kijken welke actie er ondernomen kan worden ter verbetering:

Wat de score van de checklist betekent:	
Aantal keer JA!	Wat te doen:
< 6	Een andere methode aanschaffen.
6 - 11	Kijken welke methode op de aandachtspunten wel goed scoort en deze gebruiken als aanvulling op de huidige methode.
>11	Deze methode is ASSProof (geen actie ondernemen).

Mijn aanbevelingen voor de manier waarop en met welke methode SOEMO aangevuld kan worden om de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran beter te laten aansluiten bij leerlingen met ASS zijn:

- In paragraaf 3.1 gaf ik aan dat mijn onderzoek een ontwerpgericht onderzoek is waarvan ik alleen de eerste twee fasen, probleemanalyse en ontwerp, doorloopt. De laatste twee fasen, beproeving en kennisconstructie, doorloop ik niet vanwege de beperkte tijd voor het uitvoeren van mijn onderzoek. Fase drie en vier dienen nog doorlopen te worden om de cyclus te voltooien. Als deze twee laatste fasen afgerond zijn zullen de lessen sociale vaardigheden in de Catamaran veel meer ASSProof zijn.
- Om de methode SOEMO ASSProof te maken, heeft het de voorkeur deze methode aan te vullen met de methode Bekijk het maar! Sociale vaardigheden.

Hoofdstuk 6: Evaluatie onderzoek

In dit laatste hoofdstuk zal ik mijn onderzoek evalueren. Allereerst zal ik het product evalueren. Vervolgens zal ik hetzelfde doen met het proces.

6.1 Het product

Ik kijk met een tevreden gevoel terug op de afgelopen periode waarin ik heb gewerkt aan mijn onderzoek. Door de theorie en de praktijk te onderzoeken, ben ik veel meer te weten gekomen over hoe je leerlingen met ASS sociale vaardigheden aanleert.

Het doel in mijn onderzoek, zoals ik beschreef in paragraaf 1.2, heb ik gehaald. In mijn aanbevelingen doe ik een voorstel voor een verbeterde aanpak van de sociale vaardigheidslessen aan leerlingen met ASS in de Catamaran met de methode SOEMO als basis. Daarnaast geef ik aanbevelingen over de manier waarop je een methode sociale vaardigheden beter kan laten aansluiten aan leerlingen met ASS. Hierdoor wordt mijn onderzoek niet alleen waardevol voor mijzelf, maar ook voor leerkrachten die werken met leerlingen met ASS. Kortom ik kan zeer zeker met de uitslag van mijn onderzoek mijn eigen praktijksituatie sterk verbeteren en ik hoop dat anderen met mijn aanbevelingen ook uit de voeten kunnen.

Het boek van Harinck⁷¹ heb ik als handleiding gebruikt voor het schrijven van mijn onderzoek. Dit boek gaf mij een goed beeld hoe je het opzetten en rapporteren van een onderzoek vorm geeft. Het boek was voor mij de juiste handleiding.

Als ik kritisch kijk naar het resultaat van mijn onderzoek kom ik op het volgende zwakke punt: het onderzoek is nog niet voltooid, want het onderzoeksproces is nog niet rond. Dit wil ik komend schooljaar gaan realiseren.

Een sterk punt van mijn onderzoek vind ik het volgende: de resultaten van de onderzoeksinstrumenten zijn goed met elkaar te vergelijken. Dit komt omdat ik de aandachtspunten voor een les sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS in elk instrument heb laten terugkomen.

⁷¹ Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.

6.2 Het proces

Ik heb even teruggekeken in mijn aantekeningen om te achterhalen wanneer ik met mijn onderzoek ben begonnen. Op woensdag 17 juni 2009 was de eerste bijeenkomst "Onderzoekslijn en Meesterstuk". Deze bijeenkomst was voor mij het startschot van mijn onderzoek. In totaal zijn er vijf plenaire bijeenkomsten geweest. Tijdens deze bijeenkomsten kreeg ik duidelijkheid over wat er nu precies van mij verwacht werd. Ook kreeg ik handreikingen voor het opzetten van mijn onderzoek en het rapporteren hiervan. Naast deze bijeenkomsten heb ik deelgenomen aan vijf intervisiebijeenkomsten. De intervisie vond plaats in een kleine groep, namelijk: drie, medestudenten, mijn begeleider en ik. Tijdens de intervisiebijeenkomsten hebben we elkaar in de eerste plaats geholpen met het goed formuleren van een onderzoeksvraag. Daarnaast hebben we alle drie een planformulier gemaakt en deze met elkaar besproken. Bovenstaande bijeenkomsten, zowel de plenaire als de intervisiebijeenkomsten, waren verspreid over het afgelopen studiejaar.

Na de eerste plenaire bijeenkomst begon de zomervakantie. In deze vakantie heb ik niet stil gezeten. Ik heb goed nagedacht over een onderwerp voor mijn onderzoek en wat ik wilde gaan onderzoeken. Ik vond het belangrijk om een onderwerp te kiezen waarmee ik mijn onderwijskundig handelen in mijn eigen praktijksituatie zou kunnen verbeteren. Na de zomervakantie had ik dan ook een eerste onderzoeksvraag op papier. Echter deze onderzoeksvraag bleek nog niet specifiek en duidelijk genoeg te zijn. Tijdens de intervisiebijeenkomsten probeerde iedereen mij te helpen, maar ik kon voor mijn gevoel met die adviezen niet bereiken wat mij voor ogen stond. Mijn onderzoeksvraag leek na zo'n bijeenkomst niet meer van mij. Dit vond ik frustrerend. Na een aantal intervisiebijeenkomsten, veel tijd en denkwerk had ik dan toch een onderzoeksvraag waar ik volledig achter kon staan! Inmiddels was ik al begonnen met het verzamelen van bronnen voor de theoretische onderbouwing. Ook was ik al druk aan het bekijken welke onderzoeksinstrumenten ik zou kunnen gaan inzetten. Mijn plan van aanpak heb ik geformuleerd in een planformulier. Nadat deze was goedgekeurd door mijn begeleider kon ik starten met mijn onderzoek. Allereerst ben ik begonnen met het schrijven van de introductie en hoofdstuk 1. Daarna heb ik de bronnen bestudeerd en hoofdstuk 2 geschreven. Met behulp van deze informatie heb ik mijn onderzoeksinstrumenten ontworpen en ze daarna ingezet. Ik heb een aantal

mensen benaderd en bereid gevonden om mee te werken aan mijn onderzoek. Toen ik alle gegevens had verzameld, kon ik de volgende hoofdstukken gaan schrijven. Tot slot heb ik de samenvatting van mijn onderzoek geschreven.

Het doen van onderzoek is mij alles meegevallen. Het kostte mij een heleboel tijd en (denk)werk, maar dit heb ik er dan ook graag voor over gehad. Ik durf zelfs te zeggen dat ik er plezier aan heb beleefd en er eveneens veel van heb geleerd. De introductie en hoofdstuk 1 had ik vrij snel op papier. Vooral hoofdstuk 2 bleek een hele klus te zijn, maar ik ben zeer tevreden over het resultaat. Ik was dan ook erg blij dat mijn critical friends en begeleider dit ook vonden. Dit gaf mij de kracht om mij voor de volle honderd procent in te zetten om mijn onderzoek te doen slagen.

Verder heb ik ervaren dat het prettig is om critical friends in te schakelen. Ik heb aan hen gevraagd om elk hoofdstuk te lezen en kritisch te bekijken. Met deze opbouwende kritiek kon ik de hoofdstukken verder aanscherpen. Ook de onderzoeksinstrumenten heb ik op deze manier 'getest'. Zij keken er vaak net even anders tegenaan. Dit werkte bij mij zeer verhelderend. Ik kreeg weer nieuwe ideeën, inzichten en ik kon controleren of ik op de juiste weg was. Door iemand te vragen van buiten het werkveld kon ik nagaan of ik wel duidelijk genoeg was in mijn bewoordingen. Ik heb iemand uit het werkveld gevraagd om kritisch te kijken naar mijn onderzoek en of dit voor mensen uit het werkveld ook waardevol kan zijn. Bovendien hebben deze gesprekken, evenals de opbouwende kritiek van mijn begeleider, mij geholpen om meer diepgang in mijn onderzoek te krijgen. Bij een volgend onderzoek ga ik zeer zeker weer critical friends inschakelen.

Als ik terugkijk naar het proces, dan kan ik vaststellen dat het onderzoek een beetje moeizaam op gang kwam, maar dat het daarna heel soepel is verlopen. Naarmate het onderzoek vorderde, werd ik steeds enthousiaster! Door mijn onderzoek weet ik nu hoe ik de lessen sociale vaardigheden aan leerlingen met ASS in de Catamaran kan verbeteren. Het uitvoeren van dit onderzoek als afsluiting van de Master SEN betekent voor mij dat ik weer een mijlpaal in mijn onderwijsleven heb bereikt. Ik heb laten zien dat ik de "Mastertitel" waard ben. Ik heb inzicht gekregen in hoe ik de praktijk kan onderzoeken en daarna kan verbeteren. Het doen van onderzoek heeft mijn kritische houding en zelfreflectie, mijn professionele houding, aangescherpt.

Nawoord

Op deze plek wil ik een aantal mensen bedanken die hebben bijgedragen aan het tot stand komen van mijn onderzoek.

Als eerste wil ik mijn begeleidster en mijn critical friends bedanken voor hun kritische blik en reacties. Deze hebben er zeer zeker toe bijgedragen dat mijn onderzoek een Meesterstuk is geworden!

Ook de orthopedagoog van de Catamaran bedank ik vanaf deze plek. Zij heeft mij geobserveerd en hiervan een verslag gemaakt. Heel prettig om te weten dat zij altijd voor mij klaar staat.

Verder bedank ik alle leerkrachten die een vragenlijst hebben ingevuld. Op deze manier heb ik veel waardevolle informatie verkregen.

De collega's van de Driemaster wil ik bijzonder bedanken voor hun medeleven. Regelmatig vroegen jullie hoe het er met mijn onderzoek voorstond. Dit heeft mij enorm gesteund.

Mijn vriend bedank ik voor het inleveren van vele uren tijd die we ook samen hadden kunnen doorbrengen en het vertrouwen dat hij in mij stelt.

Tot slot bedank ik onze kater. Hij lag altijd lekker lui in zijn hangmatje aan de verwarming als ik druk bezig was, maar als ik even een opsteker nodig had dan bracht hij mij een knuffel.

Nogmaals bedankt allemaal!

Het opzetten en uitvoeren van dit onderzoek was het laatste onderdeel van de opleiding Master SEN. Binnenkort krijg ik het getuigschrift HBO Master SEN. In de folder die ik kreeg aan het begin van deze opleiding stond dat, als ik dit getuigschrift heb gekregen, ik de hoofdletter M met de specialisatie SEN achter mijn naam mag voeren. Ik vind dat ik dit verdiend heb, want ik wilde door het volgen van deze opleiding van een startende leerkracht een leerkracht worden die zich bewust is van haar eigen handelen. Nu ik terugkijk op de Master SEN kan ik zeggen dat dit gelukt

is! Ik ben enorm gegroeid op het persoonlijke vlak, maar zeer zeker ook als professional. Hieronder een opsomming van wat de Master SEN mij gebracht heeft:

- Ik bespreek nu de handelingsplannen met de leerlingen. Dit deed ik voordat ik met de Master SEN begon niet. Ik zie nu in dat leerlingen zelf ook willen weten waaraan ze werken. Dit motiveert ze enorm en je betreft ze bij hun eigen leerproces.
- Ik heb meer inzicht in de verschillende stoornissen en de problematiek van Cluster IV leerlingen.
- Ik ga uit van het positieve, benoem wat goed gaat!
- Mijn persoonlijke groei is dat ik voor mijzelf opkom, ik geef mijn grenzen aan.
- Ik heb geleerd uit te gaan van de positieve punten/ eigenschappen van mijzelf en anderen in plaats van de negatieve.
- Ik benoem in de klas het concrete gedrag wat ik wil zien. In plaats van "Hou op, stop daar mee!" zeg ik nu "Ga op je stoel zitten, kijk en luister naar mij."

Ik heb de afgelopen twee jaar met plezier deelgenomen aan deze Master. Ik vind het belangrijk om mij als leerkracht te blijven scholen. Ik ben er dan ook van overtuigd dat er zich in de toekomst weer nieuwe interessante studies zullen aandienen waarmee ik mijn professionele handelen kan optimaliseren en mijn inzicht kan verbeteren.

Voor nu ga ik, net als onze kater, maar eens lekker lui in mijn hangmat liggen om na te denken over wat mijn volgende uitdaging zal zijn...

Jolieke Bolder of eigenlijk Jolieke Bolder M SEN

Literatuurlijst

Boeken:

- Aarons, M., Gittens, T., Peeters, Y., Roeyers, H. (2000). *Autisme werkboek sociale vaardigheden*. Leuven, Leusden: Acco.
- Baltussen, M. , Clijssen, A.J.H.M., Leenders, Y. (2003). *Leerlingen met autisme in de klas: een praktische gids voor leerkrachten en intern begeleiders*. Den Haag: Landelijk Netwerk Autisme.
- Bruin, C. de. (2004). *Geef me de 5*. Doetinchem: Graviant educatieve uitgave.
- Clercq, H. de. (2005). *Autisme van binnenuit: een praktische gids*. Amsterdam: Houtekiet.
- Delfos, M.F. (2008). *Autisme op school deel 1: basisschool/ primair onderwijs*. Esch: Quirijn.
- Hansen, M.A.T., Mulders, M.A.H., Roosen, C.J.A. (1997). *Autisme: aanpassen en veranderen, handboek voor de ambulante praktijk*. Assen: Van Gorcum.
- Harinck, F. (2009). *Basisprincipes praktijkonderzoek*. Apeldoorn: Garant.
- Jennes, A., Coördinatie-Stuurgroep Autisme. (2004). *Autisme-Wijzer: begeleiding van leerlingen met autisme*. Apeldoorn: Garant.
- Velde, C. van der. (2004). *Oudergids autisme: een praktische handleiding sociale vaardigheden*. Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.

Artikelen in tijdschriften:

- Berckelaer-Onnes, I. van. (2007). Autisme: een leven lang. *Balans Magazine*, 6, 8-11.
- Blijd-Hoogewys, E.M.A. (2009). Nieuwe test meet sociaal snapvermogen bij kinderen. *Vroeg*, 26, 8-9.
- Gaag, R.J. van der. (2009). Peuters met autisme kijken anders dan peuters die zich "normaal" ontwikkelen. *Engagement met autisme*, 36, 15.
- Wijnker-Holmes, B. (2009). Nieuws uit de wetenschap: over hoe kinderen emoties herkennen. *Engagement met autisme*, 36, 16.

Internetpublicaties:

- CED groep educatieve diensten, Landelijk Netwerk Autisme. *Sociaal bij de hand*. Geraadpleegd op 22 december 2009, via <http://sociaalbijdehand.nl/>.
- Sig intervisiewerkgroep autisme. (2008). *Stimulering van spel en verbeelding bij kinderen met autisme: overzicht en tips*. Geraadpleegd op 22 december 2009, via <http://www.signet.be/uploads/documenten/StimulerenvanspelenverbeeldingbijkinderenmetASS.pdf>.

Methoden:

- Beugen, C. van. (1995). *Bekijk het maar! Sociale Vaardigheden*. Lochem: Uitgeverij Edu-desk.
- Bokkem, M. van, Voorst van Beest, K. van (2006). *Kinderen en hun sociale talenten*. Amersfoort: Kwintessens Uitgevers
- CED-groep Rotterdam. (2004). *Sociale Training In de Praktijk (STIP)*. Lochem: Uitgeverij Edu-desk.
- Depondt, L., Kog, M., Moons, J. (2003). *Een doos vol gevoelens*. Oisterwijk: Reinders Oisterwijk.
- Feld, R., Gog, M. van. (1999). *Bloe: een serie over het herkennen van emoties*. Hoevelaken: SGO Uitgeverij.
- Jong, W. de. (2004). *SOEMOkaarten voor de sociaal-emotionele ontwikkeling (normen en waarden)*. Leeuwarden: Uitgeverij Eduforce.
- Pauw, L., Sonderen, J. van. (2006). *De vreedzame school*. Maartensdijk: Eduniek in onderwijs.
- Weide, G. (2005). *Kanjertraining*. Almere: Instituut voor Kanjertraining B.V.

Bijlagen

- Bijlage I: Observatieformulier
- Bijlage II: Vragenlijst
- Bijlage III: Checklist
- Bijlage IV: Observatieverslag
- Bijlage V: De verkregen antwoorden op de vragen uit de vragenlijst
- Bijlage VI: De score van elke methode per aandachtspunt uit de checklist

Bijlage I: Observatieformulier

Bekijk een les sociale vaardigheden in de Catamaran aan leerlingen met ASS aan het begin van het onderzoek. Wil je hiervan een kort verslag maken? Let bij het observeren op of ik de volgende punten toepas:

1. Leg het verband tussen sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.
2. De aan te leren vaardigheid moeten specifiek, concreet, functioneel en gerelateerd zijn aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.
3. Leer sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en maak hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.
4. Zorg voor auti-communicatie door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. Je bent dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.
5. Structureer zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.
6. Visualiseer zo veel mogelijk.
7. Geef puzzeltijd/ denktijd.
8. Maak gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.
9. Weet hoe de normale ontwikkeling van een leerling verloopt en combineer deze met de kennis van de persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.
10. Houd de instructie kort, bondig en geef concrete en duidelijke informatie. Zeg wat je werkelijk bedoelt of wilt.
11. Herhaal de sociale vaardigheid totdat je zeker weet dat deze ingeoefend is. Herhaal na een tijdje om op te frissen.
12. Benader de leerling positief en geef regelmatig een compliment.
13. Bespreek met ouders en/ of collega's of zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen, zodat het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.
14. Doe regelmatig een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en voer kleine gesprekken over specifieke onderwerpen en maak gebruik van situatieplaatjes.
15. Zorg dat de basishouding van de leerlingen goed is: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.
16. Maak gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.

Bijlage II: Vragenlijst

Vragenlijst sociale vaardigheidslessen voor leerkrachten met leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)

Beste collega,

Ik wil graag weten hoe ik mijn lessen sociale vaardigheden beter kan laten aansluiten bij leerlingen met ASS.

Met de lessen sociale vaardigheden worden in deze vragenlijst de lessen bedoeld die gegeven worden aan de hand van een methode om leerlingen sociaal vaardiger te maken.

Ik vraag u om hieronder alle vragen zo eerlijk mogelijk in te vullen. Ik vraag niet naar uw naam. Wel vraag ik naar een aantal gegevens die relevant zijn voor de verwerking van de vragen. De resultaten van de vragenlijst zal ik alleen gebruiken voor mijn onderzoek.

Alvast bedankt voor uw medewerking!

Jolieke Bolder

Vragenlijst sociale vaardigheidslessen voor leerkrachten met leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)

1. De school waar u les geeft is:
 - ☐ een basisschool (bso)
 - ☐ een speciale basisschool (sbo)
 - ☐ speciaal basisonderwijs (so)
 - ☐ een lesplaats voor cluster IV leerlingen op een speciale basisschool
2. De leeftijd van de leerlingen waaraan u les geeft in sociale vaardigheden ligt tussen de en de jaar.
3. De groep bestaat uit leerlingen.
4. Het aantal leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis) is:
5. Hoe vaak per week geeft u les in sociale vaardigheden?
 - ☐ 1 keer per week
 - ☐ 2 tot 3 keer per week
 - ☐ 5 keer per week
 - ☐ anders, namelijk:
.....
6. Beschrijf kort de opbouw van een les sociale vaardigheden:
.....
.....
.....
.....
.....
.....
7. Besteedt u naast de lessen op een andere manier aandacht aan sociale vaardigheden?
 - ☐ ja, namelijk:
.....
 - ☐ nee

Vragenlijst sociale vaardigheidslessen voor leerkrachten met leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)

8. Welke methode gebruikt u voor de lessen sociale vaardigheden?

.....

9. Vindt u deze methode geschikt voor leerlingen met ASS?

☐ ja, want

.....

☐ nee, want

.....

10. Waaraan moet volgens u een methode sociale vaardigheden voldoen om geschikt te zijn voor leerlingen met ASS?

.....

.....

11. Bevinden alle kinderen in de groep zich ongeveer op hetzelfde niveau bij de ontwikkeling van sociale vaardigheden?

☐ ja

☐ nee

12. Worden ouders betrokken bij de lessen sociale vaardigheden?

☐ ja

☐ nee

Op de volgende twee bladzijden staan enkele uitspraken. Kruis bij iedere vraag het antwoord aan wat van toepassing is op uw lessen sociale vaardigheden.

Vragenlijst sociale vaardigheidslessen voor leerkrachten met leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)

	Nee!	nee	?	ja	JA!
1 Ik leg het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.					
2 De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.					
3 Ik leer sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en ik maak hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.					
4 Ik pas anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. Ik ben dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.					
5 Ik structureer zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.					
6 Ik visualiseer zo veel mogelijk.					
7 Ik geef puzzeltijd/ denktijd.					
8 Ik maak gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.					
9 Ik weet hoe de normale ontwikkeling van een leerling verloopt en combineer deze met de kennis van de persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.					
10 Ik houd de instructie kort, bondig en geef concrete en duidelijke informatie. Ik zeg wat ik werkelijk bedoel of wil.					

Vragenlijst sociale vaardigheidslessen voor leerkrachten met leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis)

	Nee!	nee	?	ja	JA!
11 Ik herhaal de sociale vaardigheid totdat ik zeker weet dat deze inge oefend is. Ik herhaal na een tijdje om op te frissen.					
12 Ik benader de leerling positief en geef regelmatig een compliment.					
13 Ik bespreek met ouders en/ of collega's of zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen, zodat het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.					
14 Ik doe regelmatig een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en voer kleine gesprekken over specifieke onderwerpen en maak gebruik van situatieplaatjes.					
15 Ik zorg dat de basishouding van de leerlingen goed is: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.					
16 Ik maak gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.					

Ruimte voor eventuele opmerkingen:

Nogmaals bedankt voor het invullen van deze vragenlijst!

Bijlage III: Checklist

Aandachtspunt	Score	Toelichting
1 Legt het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.		
2 De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.		
3 Leert sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en maakt hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.		
4 Past anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. De methode is dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.		
5 Structureert zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.		
6 Visualiseert zo veel mogelijk.		
7 Geeft puzzeltijd/ denktijd.		
8 Maakt gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.		

Aandachtspunt	Score	Toelichting
9 Speelt in op persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.		
10 Korte, bondige instructie en geeft concrete en duidelijke informatie.		
11 De sociale vaardigheid wordt herhaald totdat deze is ingeoefend en wordt na een tijdje herhaalt om op te frissen.		
12 Gaat uit van een positieve benadering.		
13 Geeft handvatten om de inhoud van de sociale vaardigheidlessen te bespreken met ouders en/ of collega's, zodat zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen en het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.		
14 Regelmatig wordt een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en kleine gesprekken over specifieke onderwerpen aangeboden en wordt er gebruik gemaakt van situatieplaatjes.		
15 Geeft aanwijzingen voor een goede basishouding van de leerlingen: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.		
16 Maakt gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.		

Bijlage IV: Observatieverslag**Deel 1: Observatie SOEMO**

Datum: 22-04-2010

Tijdstip: 13.45-14.15u

Jolieke haalt drie leerlingen uit de klas (Botter) op voor de SOEMOles. De leerlingen kennen de procedure. Ze gaan mee naar de Catamaran en zoeken een plek aan een tafel. Jolieke legt vervolgens het thema uit van de les: Gemeen. Dit doet ze aan de hand van een plaat/ tekening die op het bord wordt gehangen. Jolieke vraagt de leerlingen of ze weten wat er op de tekening staat. Een leerling geeft direct een reactie en vertelt wat hij op de plaat ziet. Daarna stelt Jolieke de vraag: "Wat is gemeen". De leerlingen krijgen even bedenktijd. Daarna wordt de vraag herhaald. Bij het stellen van de vraag kijkt Jolieke een leerling aan en noemt zijn naam. Vrij snel richt Jolieke zich op een andere leerling. Er is nog geen antwoord gegeven. Jolieke geeft nu aanknopingspunten: "Kennen jullie het sprookje Hans en Grietje? Wat gebeurt er en wie is er gemeen?". Nu komt er wel reactie van de leerlingen. Ze associëren verder op sprookjes. Jolieke schrijft ondertussen de voorbeelden van de leerlingen op het bord. Jolieke geeft aan dat de leerlingen heel veel ideeën hebben. Nu zal ze een verhaal voor gaan lezen over het onderwerp. Tijdens het voorlezen is een leerling wat onrustig. Hij vraagt of hij nog mag spelen. Jolieke zegt: "we kijken of we dat straks doen, eerst dit". De leerling blijft erg beweeglijk en stoort tijdens het verhaal. Hij wordt meerdere malen gecorrigeerd. Halverwege het verhaal stelt Jolieke de leerlingen een aantal vragen over het verhaal. Vervolgens wordt er nog even voorgelezen en krijgen de leerlingen de opdracht om te bedenken hoe het verhaal afloopt. Een leerling vraagt of hij het zelf mag verzinnen. Jolieke bevestigt dit. De leerling lijkt na te denken, geeft zijn gedachten weer, maar die sluiten niet aan op het verhaal. Dan leest Jolieke het einde van het verhaal voor. Er komt een gesprekje tot stand over eigen ervaringen met 'gemeen zijn'. Jolieke geeft aan hoe je bepaalde situaties kan oplossen. Jolieke vraagt aan de leerlingen hoe je "aardig kan doen". Er komen wat ideeën naar voren. Dan stelt Jolieke voor om een tekst of tekening te maken voor elkaar. Een van de leerlingen vraagt tussentijds opnieuw of hij nog mag spelen. Jolieke stelt voor om dit de laatste vijf minuten van de les te doen. De leerlingen krijgen een papier en mogen zelf bedenken wat ze er op schrijven of tekenen voor hun buurman/ buurvrouw. Er wordt hulp gevraagd aan Jolieke. Ze reikt fluisterend ideeën aan. Als de kaarten klaar zijn, worden ze doorgegeven. Jolieke vraagt de leerlingen: "wat vond je ervan dat je een kaart kreeg?". De leerlingen zeggen: "leuk". Jolieke geeft aan dat zij er blij van is geworden dat ze een kaart heeft gekregen. Dan mogen de leerlingen nog vijf minuten spelen.

Deel 2: Aandachtspunten observatie: NEE!, nee, ?, ja, JA!

1. ja
2. ja De vaardigheid wordt concreet gemaakt aan de hand van voorbeelden van een sprookje (maken de leerlingen onderscheid tussen sociale vaardigheid/ werkelijkheid en fictie?). De vaardigheid wordt ook concreet gemaakt door iets te maken voor een ander. De ruimte om na afloop te praten over het waarom van iets maken en hoe je je dan voelt was beperkt. De vaardigheid is wel functioneel ingezet en gerelateerd aan situaties.
3. JA!
4. ja Vooraf aangeven hoe de les eruit ziet wat betreft opbouw gebeurt niet, misschien zouden ze dit al moeten weten?. Een leerling vraagt tijdens de les om structuur door zelf de timetimer te zetten. Dezelfde leerling wil weten wanneer hij mag spelen. Na een aantal keer vragen geef je dit aan door te zeggen dat het de laatste vijf minuten van de les kan. Daarna is hij rustig.
5. JA!
6. JA!
7. ja Er is wel bedenktijd, alleen in de bedenktijd stel je nogmaals de vraag. Je ziet dan dat bijvoorbeeld L. uit zijn concentratie raakt en weer opnieuw moet starten met denken.
8. JA! Leerlingen reageren ook goed als je het voordoet en willen zelf ook laten zien wat ze kunnen en weten.
9. ?
10. JA!
11. ja Ik schat in dat de les en een herhaling nog niet voldoende zijn om de vaardigheid ingeoeft te krijgen. Als de kinderen ieder jaar SOEMO krijgen, zal dit op de langere termijn mogelijk wel lukken.
12. JA!
13. ja ouders?
14. JA!
15. ja Tussendoor stuur je wel bij. Misschien een idee om vooraf aan te geven wat er tijdens een les op het programma staat, wanneer de kinderen moeten blijven zitten en wanneer ze mogen lopen etc. Afspraken maken over beurtgedrag
16. JA!

Bijlage V: De verkregen antwoorden op de vragen uit de vragenlijst

Elke ingeleverde vragenlijst heb ik een nummer gegeven. Nummer 1 is de eerste vragenlijst die ik ingevuld weer terug heb gekregen en nummer 8 de laatste. Ik heb acht vragenlijsten van de tien teruggekregen.

vraag 1: De school waar u lesgeeft is

1. een basisschool (bso)
2. een basisschool (bso)
3. speciaal onderwijs (so) ZML Cluster III
4. een speciale basisschool (sbo)
5. een speciale basisschool (sbo)
6. een speciale basisschool (sbo)
7. speciaal onderwijs (so) Cluster IV
8. een lesplaats voor Cluster IV leerlingen op een speciale basisschool

vraag 2: De leeftijd van de leerlingen waaraan u lesgeeft in sociale vaardigheden ligt tussen de

1. 8 en 9 jaar
2. 8 en 9 jaar, groep 4
3. 9 en 11 jaar
4. 9 en 10 jaar
5. 7 en 11 jaar
6. 6 en 9 jaar
7. 6 en 9 jaar
8. 8 en 10 jaar

vraag 3: De groep bestaat uit

1. 20 leerlingen
2. 15 leerlingen
3. 11 leerlingen
4. 16 leerlingen
5. 16 leerlingen
6. 14 leerlingen
7. 11 leerlingen
8. 14 leerlingen

vraag 4: Het aantal leerlingen met ASS (Autisme Spectrum Stoornis) is

1. 0
2. 1
3. 8
4. 5
5. 2, 8 alleen kenmerken (nog) geen diagnose
6. 3
7. 9
8. 8

vraag 5: Hoe vaak per week geeft u les in sociale vaardigheden?

1. anders, namelijk: 1 keer per 2 weken
2. 1 keer per week
3. 2 tot 3 keer per week
4. 1 keer per week
5. 2 tot 3 keer per week
6. 2 tot 3 keer per week
7. 2 tot 3 keer per week
8. anders, namelijk: 1 keer per week en voor en na elke pauze (2x per dag) + 2x per week voor en na spel

vraag 6: Beschrijf kort de opbouw van een les sociale vaardigheden

1. Wij gebruiken de kanjertraining als methode voor de sociale vaardigheden.
2. We maken gebruik van de methode "De vreedzame school". Daarin zitten 5 blokken met verschillende onderwerpen, o.a. conflicten en emoties.
3. Introductie: Probleem/ vraag introduceren m.b.v. video/ toneelspel.
instructie: Uitleg hoe je kan reageren in zo'n situatie, in die sociale context, wat is een juiste sociale/ gewenste reactie?
verwerking: Oefenen van de aangeleerde sociale vaardigheid.
4. Bekijken van een plaat. Kijken wat erop staat en dit bespreken. Ervaringen bespreken. Positief gedrag m.b.t. de kaart bespreken en dit moeten ze die week uitvoeren.
5. Methode aangepast aan de leerlingen: leerlingen vertellen ervaringen over een bepaalde probleemsituatie, hoe kun je er mee omgaan --> dit komt de hele week terug! Dan verwerking --> kaartje met tekst op bord.
6. Verhaal voorlezen --> praten, herken je het --> oplossen --> situaties op school of thuis.
7. Kinderen en hun sociale talenten: inleiding onderwerp. Kringgesprek en eventuele verwerking.
8. Kinderen en hun sociale talenten. Daarnaast worden vrije situaties als sport, spel en pauzes zoveel mogelijk voor besproken en geëvalueerd. Daar wordt nadrukkelijk een doel aan gekoppeld als: 'beurt nemen'. Dit is om transfer zo goed mogelijk te maken i.v.m. context blindheid.

vraag 7: Besteedt u naast de lessen op een andere manier aandacht aan sociale vaardigheden?

1. ja, namelijk: Kringgesprek naar aanleiding van een gebeurtenis.
2. ja, namelijk: Praktijksituaties in de klas en op het plein worden gekoppeld aan de lessen van de vreedzame school. Mediatoren lossen buiten in eerste instantie de problemen op door in gesprek te gaan met de betrokkenen.
3. ja, namelijk: Tijdens de dagelijkse gebeurtenissen in de klas de leerlingen wijzen op juist/ gewenst sociaal gedrag, bijv. er komt bezoek in de klas. Gewenst gedrag is: stel je even voor! Aangeleerd sociaal gedrag m.b.v. methode Bekijk het maar 'Je voorstellen'. Nog een voorbeeld: een leerling is boos op een andere leerling en maakt ruzie = ongewenst sociaal gedrag - bespreken waarom ben je boos en wat kan je doen om ruzie te voorkomen, te vermijden of de ruzie op te lossen.
4. ja, namelijk: Problemen uitgebreid bespreken.
5. ja, namelijk: De hele dag door bij situaties of bijv. n.a.v. trefwoordles.
6. ja, namelijk: Trefwoord, buitenspelen.
7. ja, namelijk: Op andere momenten wordt ingesprongen op een situatie waarin een onderwerp spontaan aan bod komt. Meestal volgt dan een kringgesprek.
8. ja, namelijk: Zie antwoord vraag 6.

vraag 8: Welke methode gebruikt u voor de lessen sociale vaardigheden?

1. Kanjertraining.
2. De vreedzame school.
3. Methode Stip gebruik ik als leidraad voor het aanleren van sociale vaardigheden, maar ik maak ook gebruik van Bekijk het maar! voor het aanleren van sociale handelingen zoals kennis maken, iemand begroeten, een praatje maken, iets vragen. Deze methode werkt prima omdat je sociale situaties visueel maakt d.m.v. picto's en de handeling in kleine stapjes kan duidelijk maken. Veel methoden m.b.t. sociale vaardigheden gaan uit van talige leerlingen met inzicht in sociale interacties. Leerlingen met ASS hebben juist hiermee problemen. De leerstof moet bij hen in kleine stapjes aangeboden worden met concreet en duidelijk visueel materiaal, dus niet teveel talige informatie tegelijk.
4. Nu kaarten met tekst, normaal Kinderen en hun sociale talenten.
5. Kinderen en hun sociale talenten.
6. Bloe + Kinderen en hun sociale talenten.
7. Kinderen en hun sociale talenten + een doos vol gevoelens.
8. Kinderen en hun sociale talenten.

vraag 9: Vindt u deze methode geschikt voor leerlingen met ASS?

1. ja, want heel praktisch: duidelijk, goede manier.
2. ja, want er zitten stappenplannen in die structuur en houvast geven hoe te handelen in bepaalde situaties, gebruik van picto's/ symbolen.
3. ja, want vanwege de kleine stapjes die je in de leerstof kan aanbrengen, de mogelijkheid om die stapjes ook visueel te maken en de stapjes regelmatig in te oefenen in de praktijk om zo te bereiken dat de aangeleerde sociale vaardigheid goed beklijft in het dagelijks leven van de leerling met ASS. De sociale handeling wordt als het ware ingetraind!!
4. ja, want makkelijk aan te passen voor leerlingen met ASS, kinderen zijn er vertrouwd mee.
5. ja, want is volgens mij geschikt voor alle leerlingen --> gaat uit van dagelijkse praktijk.
6. ja, want verhalen van Bloe zijn heel herkenbaar.
7. ja, want de onderwerpen zijn toepasbaar, er wordt ingespeeld op actuele gebeurtenissen door de leerkracht. M.a.w. er wordt wekelijks een les gekozen uit de serie.
8. nee, want zie vraag 6

Vraag 10: Waaraan moet volgens u een methode sociale vaardigheden voldoen om geschikt te zijn voor leerlingen met ASS?

1. Duidelijkheid, goede structuur.
2. Concreet, structuur, herkenbaarheid.
3. De Methode moet de mogelijkheid bieden om te kunnen visualiseren, om de sociale vaardigheden in kleine stapjes aan te leren/ te trainen in praktische dagelijkse situaties en de methode niet teveel uitgaat van talige leerlingen (dus leerlingen die veel talige informatie tot zich kunnen nemen).
4. Duidelijke opbouw en structuur.
5. Korte, duidelijke instructie, beeldmateriaal, delen van eigen ervaringen, veel herhaling, duidelijke regels/ afspraken.
6. Herkenbaarheid.
7. Pakkende onderwerpen met verwerkingsmogelijkheden. Onderwerpen moeten tot de verbeelding van de kinderen spreken.
8. De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten. Dit om de transfer mogelijk te maken en de motivatie zo hoog mogelijk.

vraag 11: Bevinden alle kinderen in de groep zich ongeveer op hetzelfde niveau bij de ontwikkeling van sociale vaardigheden?

1. nee
2. ja
3. nee: Leerlingen met ASS hebben een duidelijke achterstand m.b.t. sociale vaardigheden t.o.v. leerlingen zonder ASS (dus alleen met een verstandelijke beperking).
4. nee
5. nee
6. nee
7. nee
8. nee

vraag 12: Worden ouders betrokken bij de lessen sociale vaardigheden?

1. nee
2. ja
3. ja: Er gaan geregeld ouderbrieven mee waarin staat wat de leerling de komende weken gaat leren of heeft geleerd en er worden tips gegeven aan ouders hoe hier thuis mee om te gaan. Ook tips voor juist die leerling met ASS.
4. nee
5. nee: Alleen in sommige gevallen/ situaties.
6. nee
7. ja
8. nee

		Nee!	nee	?	ja	JA!
1	Ik leg het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.		3 4 8		1 2 5 6	7
2	De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.		4			1 2 3 5 6 7 8
3	Ik leer sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en ik maak hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.		1 5 6 7	4	2 8	3
4	Ik pas anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. Ik ben dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.		2 4		1 5 6	3 7 8
5	Ik structureer zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.		2		1 4 5 6	3 7 8
6	Ik visualiseer zo veel mogelijk.				1 2 4 5 6 8	3 7
7	Ik geef puzzeltijd/ denktijd.		2	4	1 6 8	3 5 7
8	Ik maak gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.	8		4	1 2 3 5 6 7	
9	Ik weet hoe de normale ontwikkeling van een leerling verloopt en combineer deze met de kennis van de persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.		2 4		1 6 8	3 5 7
10	Ik houd de instructie kort, bondig en geef concrete en duidelijke informatie. Ik zeg wat ik werkelijk bedoel of wil.				1 2 4	3 5 6 7 8

	Nee!	nee	?	ja	JA!
11 Ik herhaal de sociale vaardigheid totdat ik zeker weet dat deze ingeoeffend is. Ik herhaal na een tijdje om op te frissen.		2		1 4 5 8	3 6 7
12 Ik benader de leerling positief en geef regelmatig een compliment.				1 2 4	3 5 6 7 8
13 Ik bespreek met ouders en/ of collega's of zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen, zodat het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.		4 5 8		1 2 6	3 7
14 Ik doe regelmatig een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en voer kleine gesprekken over specifieke onderwerpen en maak gebruik van situatieplaatjes.		1 2 8		3 4	5 6 7
15 Ik zorg dat de basishouding van de leerlingen goed is: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.				1 2 3 4	5 6 7 8
16 Ik maak gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.	8	2 4	6	1 3 7	5

Algemene opmerkingen

1. -
2. -
3. Mijn ervaring met leerlingen met ASS is dat veel van deze leerlingen een vertraagde responstijd hebben, d.w.z. dat ze veel tijd nodig hebben voordat 'het kwartje' valt. Dit komt denk ik ook omdat alle leerlingen binnen onze school een verstandelijke beperking hebben, naast eventuele andere stoornissen en ASS. Samenvattend is voor deze groep leerlingen belangrijk om alle vaardigheden in kleine stapjes gedoceerd aan te leren, te oefenen/ intrainen, veel te herhalen en goed te visualiseren. Nooit teveel informatie tegelijk en niet teveel verbaliseren/ teveel taal gebruiken, maar kort en duidelijk. Daarbij is veel structuur en veiligheid bieden in het onderwijsprogramma uitermate belangrijk om een goed dag/ werkritme op te bouwen. Daarom visualiseren wij het dagprogramma met foto's en/ of picto's voor de hele groep in een dagpictolijn en voor een aantal individuele leerlingen (met name voor leerlingen met ASS) met een individuele pictolijn.
4. Bij ons in de groep gebruiken we iets anders dan de rest. Vaak haak ik ook in op "problemen" of gespreksonderwerpen. Dit zijn dan dingen die echt leven.
5. Bij punt 13: Wij volgen schoolbreed een methode, bespreken met collega's is dan niet nodig. Met ouders bespreek ik individueel als ik of zij dit nodig vinden.
6. -
7. -
8. -

Bijlage VI: De score van elke methode per aandachtspunt uit de checklist

<i>Aandachtspunt 1: Legt het verband tussen de sociale vaardigheden en het goed kunnen samenwerken met andere mensen.</i>		
Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Effect van gedrag wordt behandeld.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Sociale vaardigheden oefenen in verschillende situaties
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	ja	Behandelt emoties en het effect hiervan op jezelf en de ander
De vreedzame school	JA!	Leert democratisch samen te leven, lessen als ondersteuning hiervoor.
Een doos vol gevoelens	ja	Aan de hand van de basisemoties boos, blij, bang en verdrietig gevoelens aan relaties koppelen.
Kanjertraining	JA!	Leert gewenst gedrag aan + bewustwording van eigen gedrag en de consequentie hiervan.
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Gaat uit van de belevingswereld van het kind om van daaruit sociaal competent gedrag te leren.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	ja	Sociaal gedrag aanleren en het effect hiervan laten ervaren.

<i>Aandachtspunt 2: De aan te leren vaardigheid is specifiek, concreet, functioneel en is gerelateerd aan (dagelijkse) situaties of activiteiten.</i>		
Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Eén vaardigheid per keer, visueel gemaakt.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	ja	Elk boek behandelt 1 emotie die herkenbaar is voor de leerlingen
De vreedzame school	JA!	Vaardigheden zijn gerelateerd aan het klimaat in de klas en op school.
Een doos vol gevoelens	JA!	Gaat uit van de reële wereld van de leerling.
Kanjertraining	JA!	10 thema's die aansluiten bij de dagelijkse situaties in en buiten de school:Jezelf voorstellen, aardige dingen zeggen, gevoelens, ja en nee zeggen, belangstelling tonen, samenwerken en vertrouwen, vriendschap, kritiek geven, is het goed dat jij er bent?, diploma-uitreiking
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	8 gedragscategorieën die elk jaar terug komen: ervaringen met anderen kunnen delen, aardig doen, samen kunnen spelen en werken, een taak kunnen en willen uitvoeren, jezelf kunnen en durven presenteren, keuzes kunnen maken, voor jezelf kunnen opkomen zonder anderen daarbij te benadelen, kunnen omgaan met ruzie
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Sluit aan bij de leeftijd van de leerlingen en de dagelijkse situatie.

Aandachtspunt 3: Leert sociale vaardigheden in kleine stapjes aan en maakt hierbij gebruik van strategiekaarten die de vaardigheden stap voor stap aangeven.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	nee	Geen strategiekaarten.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Stappenplan per vaardigheid
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	ja	Elk jaar dezelfde thema's: Onze klas, Conflicten zelf oplossen, Communicatie, Gevoelens, Mediatie, Anders en toch samen Geen strategiekaarten
Een doos vol gevoelens	nee	Het is meer het herkennen van de basisemoties bij jezelf en de ander.
Kanjertraining	ja	In het boek staat stap voor stap hoe je de vaardigheid uitvoert.
Kinderen en hun sociale talenten	ja	1 vaardigheid per les/ 2 weken dezelfde vaardigheid inoefenen. Geen strategiekaarten
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	ja	Voorbeeld --> over praten/ instructie --> samendoen --> nadoen --> zelf doen

Aandachtspunt 4: Past anti-communicatie toe door duidelijk te zijn op de vijf: wat, hoe, waar, wanneer en met wie. De methode is dan duidelijk, overzichtelijk en voorspelbaar in tijd, ruimte en benadering.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	ja	Opbouw: introductie, instructie, verwerking, nabespreking.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Het wordt visueel ondersteund.
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	ja	
De vreedzame school	ja	Elke les dezelfde opbouw: Binnenkomer: kort, speels, Agenda + doel van de les bekijken met de leerlingen, Workshops rond het lesthema, Evaluatie: mening geven + doel van de les bespreken, Afsluiter: kort, speels, (suggesties voor toepassing buiten de lessen om).
Een doos vol gevoelens	ja	Spelvorm
Kanjertraining	ja	Duidelijke opbouw van de les, elke les hetzelfde: verhaal, oefening/ rollenspel om gedrag te herkennen, oefenen van de vaardigheid
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Elke les dezelfde opbouw: verkenning en probleemstelling, bedenken en uitproberen van oplossingen, terugblik: wat gedaan/ geleerd?, toepassen in andere situaties, (vervolglessen)
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	ja	Lesopbouw steeds hetzelfde: introductie, instructie, samen oefenen, afsluiting

Aandachtspunt 5: Structureert zoveel mogelijk door informatie te structureren, te vereenvoudigen en één ding tegelijk aan te bieden.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Eén sociale vaardigheid per les.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	1 onderwerp per les met stappenplan + lesopbouw steeds hetzelfde: instructie, oefening, feedback, vaardigheid vertalen naar de eigen situatie
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	JA!	Opbouw van de les steeds hetzelfde: liedje zingen, handpop Bloe erbij halen, verhaal voorlezen, verhaal nabespreken
De vreedzame school	ja	Per les 1 vaardigheid.
Een doos vol gevoelens	ja	Elke les wordt één basisemotie behandeld.
Kanjertraining	JA!	1 thema per les
Kinderen en hun sociale talenten	ja	1 vaardigheid per les
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Per vaardigheid/ thema: inleidingsfase, aanleerfase, herhalingsfase

<i>Aandachtspunt 6: Visualiseert zo veel mogelijk.</i>		
Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Per les een duidelijke plaat.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Pictogrammen
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	ja	Handpop + platen bij elk verhaal
De vreedzame school	ja	Agenda op bord, flap, ondersteunend materiaal. Geen picto's.
Een doos vol gevoelens	JA!	Maskers, vingerpoppetjes, plaatjes met gevoelsfiguren, gevoelshuisjes.
Kanjertraining	JA!	Petten: - zwart = pestvogel = baasspeler - rood = aap = uitslover - geel = konijn = bangerik - wit = tijger = kanjer + boeken met platen (+ werkboeken)
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Praatplaten met kijkwijzer + picto's bij elke gedragscategorie + audiovisueel materiaal KlasseTV
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Elk aandachtsgebied heeft een eigen picto + Pop les --> pollepels --> stripboeken

<i>Aandachtspunt 7: Geeft puzzeltijd/ denktijd.</i>		
Methode	Score	Toelichting
SOEMO	?	Leerkrachtafhankelijk.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	ja	Stappenplan erbij gebruiken!
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	?	leerkrachtafhankelijk
De vreedzame school	?	Leerkrachtafhankelijk.
Een doos vol gevoelens	?	Leerkrachtafhankelijk
Kanjertraining	?	Leerkrachtafhankelijk
Kinderen en hun sociale talenten	ja	Vaardigheid komt 2 weken lang steeds terug.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	ja	Herhalingsles en oefenen in de klas.

Aandachtspunt 8: Maakt gebruik van het doen-alsof-spel om onderlinge regels, normen en waarden en de regels van de maatschappij te oefenen.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	ja	Bij sommige lessen.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Rollenspel, bordspel
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	nee	
Een doos vol gevoelens	ja	Met behulp van maskers en vingerpoppetjes.
Kanjertraining	JA!	Pettenspel: bijvoorbeeld doen alsof je een konijn bent.
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Elke les een mogelijkheid tot rollenspel.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	ja	Rollenspel en poppenspel.

Aandachtspunt 9: Speelt in op persoonlijkheid, karakter, achtergronden, gevoelens en gebruiksaanwijzing van de leerlingen met ASS.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	nee	Niet specifiek op ASS.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Visueel gericht
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	nee	
Een doos vol gevoelens	NEE!	
Kanjertraining	ja	Kijkt naar het individu: authentiek gedrag (doen wat bij je past) wordt gestimuleerd. Binnenkort ook geschikt voor ASS: lespakketten worden ontwikkeld!
Kinderen en hun sociale talenten	ja	Klassikale lessen, maar leerkracht kan die aanpassen aan de individuele leerling met behulp van de zorgkatern.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Didactische aanwijzingen voor leerlingen met ASS.

<i>Aandachtspunt 10: Korte, bondige instructie en geeft concrete en duidelijke informatie.</i>		
Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Per les duidelijk aangegeven.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	?	n.v.t.
De vreedzame school	ja	Eerst wordt een voorbeeld gegeven en dan zelf doen.
Een doos vol gevoelens	Ja!	Heldere regels en oefeningen
Kanjertraining	ja	Via een verhaal vaardigheid introduceren en dan zelf oefenen.
Kinderen en hun sociale talenten	ja	Instructie is kort, bondig en visueel.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Met visueel voorbeeld!

Aandachtspunt 11: De sociale vaardigheid wordt herhaald totdat deze is ingeoeft en wordt na een tijdje herhaalt om op te frissen.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	ja	Hele week oefenen.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	In meerdere situaties oefenen
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	ja	Bij elke emotie zijn 6 voorleesverhalen en vier liedjes.
De vreedzame school	ja	De thema's komen elk jaar terug en worden steeds verdiept.
Een doos vol gevoelens	JA!	Je kan het zo vaak herhalen/ oefenen als je wilt
Kanjertraining	nee	1 les per thema, leerkrachtafhankelijk of de thema's terugkomen en of er wordt herinnert aan de afspraken omtrent de geleerde vaardigheid.
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	2 weken wordt dezelfde sociale vaardigheid geoefend: in de les, klas en op het plein. Eventueel ook thuis!
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Herhalingsles en oefenen op school en eventueel thuis.

<i>Aandachtspunt 12: Gaat uit van een positieve benadering.</i>		
Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Hoe het wel moet wordt aangeleerd.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Leren hoe het moet
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	JA!	Het effect van gedrag wordt besproken
De vreedzame school	JA!	Vaardig worden in met name conflicten oplossen, betere relaties in de groep, respect en waardering voor elkaar.
Een doos vol gevoelens	ja	Gevoelens herkennen, benoemen en onderscheiden bij jezelf en de ander en het effect hiervan.
Kanjertraining	JA!	Stimuleert betrouwbaar, constructief en authentiek gedrag ofwel kanjergedrag.
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Geeft aan hoe het wel moet, het positieve effect van de vaardigheid wordt benadrukt.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Het goede wordt gestimuleerd, geoefend

Aandachtspunt 13: Geeft handvatten om de inhoud van de sociale vaardigheidlessen te bespreken met ouders en/ of collega's, zodat zij kunnen aansluiten bij de sociale vaardigheidslessen en het nieuw geleerde in verschillende situaties kan worden geoefend.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	NEE!	
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Huiswerkboek: oefenen op school, thuis en in de maatschappij
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	ja	Ouders kiezen voor een vreedzame school. Deze school heeft als visie democratische gemeenschap. De lessen sociale vaardigheden zijn een onderdeel van deze visie.
Een doos vol gevoelens	NEE!	
Kanjertraining	JA!	Ouders: start met een ouderavond en aan les 5 en 6 mogen ouders deelnemen. Collega's: schoolbrede aanpak om met probleemgedrag om te gaan.
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Ouders: PowerPoint presentatie voor een ouderavond, ouderbrochure, lesbrieven voor elke gedragscategorie.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Ouders: thuisbrief voor elke vaardigheid/ thema in de handleiding

Aandachtspunt 14: Regelmatig wordt een gezelschapsspelletje, rollenspel, fluisterspelletje en kleine gesprekken over specifieke onderwerpen aangeboden en wordt er gebruik gemaakt van situatieplaatjes.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	JA!	Per les verschillend: gezelschapsspel, rollenspel, gesprek.
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Rollenspel, gesprek
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	ja	Geen situatieplaatjes, wel gesprekken en dramaspelletjes.
Een doos vol gevoelens	JA!	Kringgesprekken + spelen rond gevoelens
Kanjertraining	ja	Rollenspel, fysieke oefeningen waarbij samengewerkt moet worden en vertrouwensoefeningen.
Kinderen en hun sociale talenten	JA!	Rollenspel, poppenspel, klassengesprek, kringgesprek. Situatieplaat = praatplaten.
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	JA!	Rollenspel met verkleedkleden, poppenspel, gezelschapsspel en groepsgesprek

Aandachtspunt 15: Geeft aanwijzingen voor een goede basishouding van de leerlingen: goed zitten, kijken, luisteren en de beurt afwachten.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	NEE!	
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	JA!	Zeer concreet
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	ja	Basishouding: democratisch gedrag
Een doos vol gevoelens	nee	
Kanjertraining	ja	Basishouding: we helpen elkaar, we zijn te vertrouwen, je bent niet zielig (wel: durf verdriet te voelen), niemand speelt de baas; (wel: toon leiderschap), niemand lacht een ander uit (wel: durf blij te zijn met humor).
Kinderen en hun sociale talenten	ja	Basishouding = sociaal competent gedrag stimuleren, niet expliciet!
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	?	Leerkrachtafhankelijk

Aandachtspunt 16: Maakt gebruik van sociale verhalen en sociale scripts. Deze leggen sociale regels uit en verduidelijken ze.

Methode	Score	Toelichting
SOEMO	NEE!	
Bekijk het maar! Sociale vaardigheden	ja	Sociale scripts = leerstappen met picto's en tekst Geen sociale verhalen
Bloe: een serie over het herkennen van emoties	NEE!	
De vreedzame school	NEE!	
Een doos vol gevoelens	NEE!	
Kanjertraining	NEE!	
Kinderen en hun sociale talenten	NEE!	
Sociale Training In de Praktijk (STIP)	NEE!	